

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет бізнес-технологій та економіки
Кафедра економіки та митної справи

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**на тему: «Роль європейських партнерів у підтримці економічної
інтеграції українських мігрантів та планування їх повернення»**

Виконала

студентка 2 курсу, групи БТЕ-1914м
спеціальності 292 «Міжнародні економічні
відносини», ОПП «Міжнародний бізнес»

(код і назва напрямку підготовки, спеціальності)

Єльцина О.О.

(прізвище та ініціали студента)

Керівник

Антонюк К.І.

(прізвище та ініціали)

Рецензент

(прізвище та ініціали)

м. Запоріжжя
2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет: факультет бізнес- технологій та економіки

Кафедра: кафедра економіки та митної справи

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Спеціальність: 292 «Міжнародні економічні відносини», ОПП «Міжнародний бізнес»
(код і назва)

Галузь знань: 29 міжнародні відносини
(код і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри, к.держ.упр., доцент

_____ Соколов А.В.
“ _____ ” _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ

Єльцина Олександра Олександрівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Роль європейських партнерів у підтримці економічної інтеграції українських мігрантів та планування їх повернення»

керівник роботи Антонюк Катерина Іванівна, доктор економічних наук, професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від «31» жовтня 2025 року №494

2. Строк подання студентом роботи 10.12.2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: статистичні дані міжнародних організацій, інформаційна база законодавчих та нормативних урядових актів, матеріали державної служби статистики України та міжнародних інституцій, публікації у наукових фахових журналах, електронні економічні публікації, інтернет-ресурси.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1) Теоретичні засади міграції та формування міграційної політики.

2) Вплив міжнародної та європейської міграційної політики на інтеграцію та перспективи повернення українських мігрантів.

3) Створення умов для повернення українських мігрантів на Батьківщину.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

3 рисунків, 12 таблиці.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	прийняв виконане завдання
I розділ	проф., д.е.н. Антонюк К.І.		
II розділ	проф., д.е.н. Антонюк К.І.		
III розділ	проф., д.е.н. Антонюк К.І.		
Висновки	проф., д.е.н. Антонюк К.І.		
Нормоконтроль	доц. к.іст.н. Лазнева І.О.		

7.Дата видачі завдання 10 жовтня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської Роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми	09.11.2025	
2	Складання робочого плану	09.11.2025-12.11.2025	
3	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	12.11.2025	
4	Складання плану	15.11.2025-16.11.2025	
5	Виконання вступу	20.11.2025-22.11.2025	
6	Виконання розділу 1	24.11.2025-28.11.2025	
7	Виконання розділу 2	30.11.2025-02.11.2025	
8	Виконання розділу 3	03.12.2025-08.12.2025	
9	Формулювання загальних висновків	08.12.2025-09.12.2025	
10	Оформлення роботи та проходження нормоконтролю	10.12.2025-15.12.2025	
11	Одержання відгуку та рецензії	16.12.2025-19.12.2025	
12	Подання остаточного варіанту роботи на кафедру	22.12.2025	

Здобувач

(підпис)

Єльцина О.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Антонюк К.І.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

КДМР: 97 с., 12 табл., 3 рис., 50 джерел.

Мета дослідження – розроблення рекомендацій щодо підтримки економічної інтеграції українських мігрантів та визначенні механізмів сприяння їх успішному повернення до України на основі комплексного аналізу міжнародного досвіду та ролі європейських партнерів у цьому процесі.

Об’єктом дослідження є процеси еміграції, інтеграції та повернення українців в умовах війни та повоєнного відновлення.

Предметом дослідження є особливості вимушеної міграції українців до країн ЄС, їх економічної інтеграції там та створення умов для їх повернення на Батьківщину.

Методи дослідження – структурно-функціональний – під час дослідження системи підтримки інтеграції українських мігрантів; порівняльний аналіз – для виявлення відмінностей та спільних рис інтеграційних підходів Німеччини та Польщі, а також встановлення передумов імплементації міжнародного та іноземного досвіду повернення українських мігрантів на батьківщину; логічно-абстрактний – під час визначення сутності поняття «економічна інтеграція», уточнення та узагальнення видів та причин міграції; кількісного та якісного аналізу – для систематизації й обробки емпіричних даних, зокрема статистики, аналітичних звітів та отриманих відповідей респондентів; глибинного інтерв’ю та ситуаційного моделювання – для дослідження перспективи повернення українських мігрантів до України; ретроспективного та інституційного аналізу – під час аналізу впливу європейської міграційної політики на українських мігрантів та встановлення пріоритети державної політики України в сфері міграції та реінтеграції; систематизації та узагальнення – для розроблення рекомендацій щодо покращення економічної інтеграції та сприяння поверненню українських мігрантів.

Анотація. У дослідженні розкрито теоретичні засади міжнародної мобільності населення та формування міграційної політики з акцентом на поняттях міграції, інтеграції й механізмах адаптації мігрантів у країнах ЄС. Особливу увагу приділено глобальним та українським причинам еміграції, що загострилися в умовах повномасштабної війни. Проаналізовано європейську нормативно-правову базу щодо прийому та інтеграції українців, визначено інструменти та обмеження політики зайнятості, соціального забезпечення й освітньо-професійної інтеграції.

Показано роль Польщі та Німеччини як ключових партнерів України на європейському ринку праці, здійснено порівняльний аналіз економічної інтеграції українських мігрантів у цих країнах, виявлено відмінності у доступі до ринку праці, умовах соціального захисту, механізмах професійної кваліфікації та секторах із найбільшим попитом на робочу силу. Оцінено фактори, що впливають на наміри українців щодо повернення, включно з ризиками, політичними та економічними викликами, питаннями безпеки та інституційної підтримки.

У роботі виокремлено потенціал європейських партнерів у плануванні добровільного повернення та участі в післявоєнному відновленні України: фінансуванні програм зайнятості, підтримці реінтеграції, моделюванні повернення трудових ресурсів. Сформульовано пріоритети державної політики України у сфері міграції та реінтеграції, а також рекомендації щодо покращення умов економічної інтеграції за кордоном і стимулювання повернення на Батьківщину з урахуванням довгострокового розвитку людського капіталу.

ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ, ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ, ЄС, МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД, ПОЛЬЩА, НІМЕЧЧИНА, ПОВЕРНЕННЯ МІГРАНТІВ ДО УКРАЇНИ

Abstract.

The study reveals the theoretical foundations of international population mobility and the formation of migration policy, with emphasis on the concepts of

migration, integration, and mechanisms of migrant adaptation in EU countries. Special attention is devoted to global and Ukrainian drivers of emigration, which have intensified under the conditions of full-scale war. The analysis covers the European legal and regulatory framework for the reception and integration of Ukrainians, identifying instruments and constraints of employment policy, social protection, and educational-professional integration.

It highlights the role of Poland and Germany as key partners of Ukraine in the European labour market and provides a comparative assessment of the economic integration of Ukrainian migrants in these states. The study identifies differences in labour-market access, social-protection arrangements, mechanisms of professional qualification, and sectors demonstrating the highest demand for labour. Factors influencing Ukrainians' intentions to return are evaluated, including risks, political and economic challenges, security considerations, and the level of institutional support.

The research singles out the potential of European partners in planning voluntary return and participating in Ukraine's post-war recovery—through financing employment programmes, supporting reintegration, and modelling the return of human capital. It formulates priorities for Ukraine's state policy in the field of migration and reintegration, as well as recommendations aimed at improving the conditions of economic integration abroad and encouraging return to the homeland, taking into account the long-term development of human capital.

FORCED MIGRATION, ECONOMIC INTEGRATION, EU,
INTERNATIONAL EXPERIENCE, POLAND, GERMANY, RETURN OF
MIGRANTS TO UKRAINE

ЗМІСТ

Завдання на кваліфікаційну дипломну магістерську роботу.....	2
Реферат	4
Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень та термінів.....	8
Вступ	9
1 Теоретичні засади міграції та формування міграційної політики	14
1.1 Сутність і види міграції та інтеграції мігрантів.....	14
1.2 Причини еміграції у глобальному та українському контексті	21
1.3 Міграційна політика та міжнародні підходи до інтеграції мігрантів	30
2 Вплив міжнародної та європейської міграційної політики на інтеграцію та перспективи повернення українських мігрантів.....	38
2.1 Європейська міграційна політика та її вплив на українських мігрантів .	38
2.2 Порівняльний аналіз економічної інтеграції українських мігрантів у Польщі та Німеччині	46
2.3 Оцінювання перспектив та викликів повернення українських мігрантів	55
3 Створення умов для повернення українських мігрантів на Батьківщину ..	64
3.1 Участь європейських партнерів у плануванні повернення українських мігрантів	64
3.2 Пріоритети державної політики України в сфері міграції та реінтеграції ..	72
3.3 Рекомендації щодо покращення економічної інтеграції та сприяння поверненню українських мігрантів	79
Висновки	88
Перелік джерел посилань	92

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

Скорочення	Словосполучення
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВПО	Внутрішньо переміщені особи
ЄС	Європейський Союз
МОМ	Міжнародна організація з міграції
ОАЕ	Об'єднані Арабські Емірати
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН	Організація Об'єднаних Націй
США	Сполучені Штати Америки
AMMR	The new asylum and migration management regulation (Нове положення про надання притулку та управління міграцією)
BAMF	Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (Федеральне відомство у справах міграції та біженців (Німеччина))
CEAS	Common European Asylum System (Спільна європейська система надання притулку)
EASO	European Asylum Support Office (Європейське бюро підтримки з питань притулку)
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (Німецьке товариство міжнародного співробітництва)
IBS	Institute for Employment Research / Institute for Social Research (Інститут досліджень ринку праці та соціальних питань)
MIPEX	Migrant Integration Policy Index (Індекс політики інтеграції мігрантів)
NBP	Narodowy Bank Polski (Національний банк Польщі)
OFW	Overseas Filipino Workers (Громадяни Філіппін, які працюють за межами своєї країни)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН))
ZME	Zentrale Migrationsdienste / Zentrum für Migration und Entwicklung (Центральна служба/центр з питань міграції та розвитку)

ВСТУП

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила найбільше переміщення населення в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони українців були змушені тимчасово залишити свою країну, шукаючи безпеки, захисту та базових умов для життя. Таке масштабне переміщення створило безпрецедентні виклики для держав Європейського Союзу, які стали ключовими країнами прийому українців, а також для самої України, що опинилася перед необхідністю одночасно підтримувати зв'язок із громадянами за кордоном та формувати умови для їх повернення після війни.

У цих умовах економічна інтеграція українських мігрантів у приймаючих країнах стала важливою складовою їхньої стабільності, добробуту та соціальної адаптації. Європейські партнери відіграють критично важливу роль у забезпеченні доступу українців до ринку праці, освіти, соціальних послуг, професійного навчання та інших інструментів, що дозволяють їм реалізувати свій економічний потенціал. Водночас успішна інтеграція за кордоном значною мірою визначає можливості та мотивацію для добровільного повернення в Україну, коли безпекова ситуація покращиться та будуть створені належні умови для відновлення життя.

Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентним масштабом вимушеної міграції українців, спричиненої повномасштабною війною, та необхідністю вироблення ефективної державної політики щодо підтримки своїх громадян за кордоном та створення умов для їх майбутнього повернення.

Значний внесок у дослідження концептуальних засад міграції, економічної інтеграції мігрантів зробили: Адх'ямбо Оучо Л., Бжозовська А., Жук О.М., Кардашевич К., Качмарчик П., Люке М., МакОліфф М., Пилипченко О., Саха Д., Семенець-Орлова І., Сильвестрова О.Ю., Ситник О.І. та інші. Попри значний внесок зазначених досліджень, питання повернення українських мігрантів та їх економічної реінтеграції на батьківщині залишається недостатньо вивченим. Існує обмежена кількість досліджень, що

поєднують аналіз умов життя мігрантів за кордоном із оцінкою механізмів та створення стимулів для повернення до України. Це обґрунтовує необхідність подальшого дослідження, спрямованого на вивчення перспектив економічної інтеграції українців у країнах ЄС та умов їх безпечного, добровільного повернення на батьківщину.

Мета дослідження полягає у розробленні рекомендацій щодо підтримки економічної інтеграції українських мігрантів та визначенні механізмів сприяння їх успішному поверненню до України на основі комплексного аналізу міжнародного досвіду та ролі європейських партнерів у цьому процесі. Для досягнення поставленої мети в роботі передбачається виконання таких завдань:

- розкрити сутність міграції та інтеграції мігрантів, виокремивши їх основні види й характерні риси;
- проаналізувати глобальні та українські причини еміграції, наголосивши на полівекторності сучасної мобільності;
- дослідити міжнародні підходи до формування міграційної політики та механізми інтеграції мігрантів, враховуючи інституційні моделі підтримки;
- визначити особливості міграційної та інтеграційної політики ЄС щодо українців; оцінити, як правові режими й програми підтримки впливають на зайнятість, доходи та адаптацію;
- провести порівняльний аналіз економічної інтеграції українських мігрантів у Польщі та Німеччині, зосереджуючись на доступі до ринку праці, освіти, соціальних програм і професійної адаптації;
- визначити перспективи та виклики повернення українських мігрантів, включно з бар'єрами, мотиваційними чинниками та можливостями реінтеграції;
- дослідити участь європейських партнерів у плануванні повернення українців і підтримці циркулярної мобільності;
- визначити ключові пріоритети політики України щодо збереження людського капіталу, стимулювання повернення та реінтеграції;

– сформулювати рекомендації щодо вдосконалення економічної інтеграції українців у країнах ЄС та створення умов, що сприятимуть добровільному поверненню й успішній реінтеграції в Україні.

Об’єктом дослідження є процеси еміграції, інтеграції та повернення українців в умовах війни та повоєнного відновлення.

Предметом дослідження є особливості вимушеної міграції українців до країн ЄС, їх економічної інтеграції там та створення умов для їх повернення на Батьківщину.

Були застосовані такі методи дослідження: структурно-функціональний – під час дослідження системи підтримки інтеграції українських мігрантів; порівняльний аналіз – для виявлення відмінностей та спільних рис інтеграційних підходів Німеччини та Польщі, а також встановлення передумов імплементації міжнародного та іноземного досвіду повернення українських мігрантів на батьківщину; логічно-абстрактний – під час визначення сутності поняття «економічна інтеграція», уточнення та узагальнення видів та причин міграції; кількісного та якісного аналізу – для систематизації й обробки емпіричних даних, зокрема статистики, аналітичних звітів та отриманих відповідей респондентів; глибинного інтерв’ю та ситуаційного моделювання – для дослідження перспективи повернення українських мігрантів до України; ретроспективного та інституційного аналізу – під час аналізу впливу європейської міграційної політики на українських мігрантів та встановлення пріоритети державної політики України в сфері міграції та реінтеграції; систематизації та узагальнення – для розроблення рекомендацій щодо покращення економічної інтеграції та сприяння поверненню українських мігрантів.

Інформаційною базою для написання кваліфікаційної роботи є: статистичні дані міжнародних організацій – ОЕСР, Міжнародна організація з міграції, UNHCR, Управління ООН Міжнародна організація праці та Державна служба статистики України, Ukrinform, теоретичні та практичні матеріали міжнародних організацій, монографії, збірники, підручники,

наукові статті в періодичних виданнях, інтернет-джерела, первинні дослідження автора.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному поєднанні кількісного та якісного аналізу вимушеної міграції та економічної інтеграції українців в умовах війни із вивченням їх персональних оцінок і мотивацій щодо можливого повернення до України, що сприяє формуванню ефективних політик та стратегій на національному та міжнародному рівнях.

Найсуттєвішими результатами дослідження є такі.

Удосконалено:

визначення сутності міжнародної міграції з акцентом на її вимушений характер шляхом систематизації мотивів і типів міграції (виділено та охарактеризовано такі групи, як: вимушені біженці через війну, мігранти за сімейними обставинами, освітні та професійні мігранти) та суб'єктно-об'єктну типологізацію наслідків і проблем для країни походження (втрата кваліфікованих кадрів, зменшення інвестицій в освіту, соціальна напруга, відтік національної валюти) та для країни прийому (потреба у соціальній інтеграції, культурні та мовні бар'єри, ризик професійної недооцінки іммігрантів, адаптаційні труднощі).

Набуло подальшого розвитку:

методологічний підхід до вивчення економічної інтеграції українських мігрантів (передбачає аналіз практичного досвіду Польщі та Німеччини щодо працевлаштування, соціальної адаптації та мовної інтеграції) та обґрунтування перспективних шляхів підтримки українських мігрантів і збереження людського капіталу через розвиток освітніх програм, мовних курсів та професійної підготовки;

аналітичний-інституційний підхід до встановлення етапів еволюції європейської міграційної політики, де на відміну від попередніх, проаналізовано етапи розвитку європейської політики щодо міграції та інтеграції українців в умовах повномасштабної війни;

методичний підхід до розроблення рекомендацій із вдосконалення міграційної політики в Україні на основі адаптації міжнародного досвіду, врахування сучасних реалій та пріоритетів, а також визнання вагомості ролі міжнародних, зокрема, європейських країн-партнерів у створенні умов щодо успішних інтеграції та повернення вимушених мігрантів на Батьківщину.

Практичне значення дослідження полягає у формуванні рекомендацій щодо покращення соціально-економічної інтеграції українських мігрантів у країнах-реципієнтах на основі оптимізації освітніх і професійних програм, а також збереження трудового потенціалу України. Результати роботи можуть бути використані для вдосконалення національної міграційної політики, розроблення державних і міжнародних програм підтримки мігрантів, створення механізмів адаптації та професійного розвитку, а також для обґрунтування стратегії повернення вимушених мігрантів на Батьківщину.

Ключові теоретико-методичні та науково-практичні положення й висновки магістерської роботи оприлюднені автором і отримали позитивну оцінку на двох науково-практичних конференціях: III Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку» (20-21.10.2025, м. Запоріжжя), 4 Міжнародна науково-практична конференція «Science and information technologies in the modern world» (24-26.12.2025, м. Афіни)

Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків; містить 97 сторінок тексту, 3 рисунки, 12 таблиць. Перелік джерел посилань включає 50 найменувань.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІГРАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1 Сутність і види міграції та інтеграції мігрантів

Міграційні процеси є однією з ключових характеристик сучасної глобалізованої економіки, що суттєво впливають на розвиток як країн-донорів робочої сили, так і країн-реципієнтів. У XXI столітті міграція вже не розглядається виключно як соціальне чи демографічне явище, а стає невід'ємною складовою економічних стратегій держав і регіональних об'єднань. Зокрема, інтеграція мігрантів у соціально-економічне середовище країн перебування розглядається як передумова забезпечення стійкого економічного розвитку, зниження соціальної напруги та формування інклюзивного ринку праці.

Міграцію можна класифікувати за різними критеріями, що наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 Класифікація видів міграції за основними критеріями*

Класифікаційний критерій	Вид	Пояснення
За мотивацією	Добровільна міграція	Відбувається за особистим або сімейним рішенням.
	Вимушена міграція	Спричинена війною, переслідуванням, стихійними лихами або економічними кризами.
За тривалістю	Тимчасова	Має заплановане повернення або договірний ліміт.
	Постійна	З наміром встановити постійне місце проживання.
За напрямком потоку	Внутрішня міграція	В межах однієї країни.
	Міжнародна міграція	Перетин національних кордонів.

*Джерело: складено автором за [1]

Міграція в широкому розумінні охоплює будь-яке переміщення людей із одного регіону в інший — як у межах однієї держави, так і за її кордони.

Вона може мати різну мотивацію та наслідки, включаючи економічні, соціальні, культурні й політичні аспекти.

У цьому контексті важливо розрізняти два взаємопов'язані явища — еміграцію та імміграцію. Еміграція означає виїзд населення за межі своєї країни з метою тимчасового або постійного проживання, тоді як імміграція — це в'їзд до іншої країни з аналогічною метою. Таким чином, одна й та сама людина для держави походження є емігрантом, а для країни прибуття — іммігрантом. Саме розмежування цих понять дозволяє чіткіше зрозуміти процеси міжнародної мобільності та їхній вплив на суспільство, економіку й державну політику.

Важливим є те, що еміграція має подвійний характер: з одного боку, вона може стати інструментом реалізації особистісного потенціалу та підвищення добробуту, а з іншого — створює виклики для країни походження у вигляді «відтоку мізків», зменшення трудового ресурсу та трансформації соціальної структури суспільства. Саме тому розгляд еміграції як окремої форми міграції є необхідним для розуміння її ролі у формуванні економічних і соціальних процесів як у країні виїзду, так і в країнах-реципієнтах.

Еміграція може відбуватися з різних причин (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 Види еміграції та їх ключові характеристики*

Вид еміграції	Характеристика
Економічна еміграція	Пошук кращих можливостей працевлаштування, вищого доходу чи покращення умов життя
Академічна еміграція	Отримання освіти за кордоном, участь у культурному обміні, проведення наукових досліджень
Політична еміграція	Втеча від авторитарних режимів, переслідувань або політичної нестабільності
Екологічна еміграція	Вимушений виїзд через екстремальні природні явища: посухи, повені, землетруси тощо

*Джерело: складено автором за [1]

Еміграція та імміграція зазвичай пов'язані з усвідомленим вибором людини, яка прагне змінити місце проживання з економічних, освітніх чи інших причин. Проте існують ситуації, коли переміщення відбувається не

добровільно, а вимушено. У таких випадках мова йде вже не лише про емігрантів чи іммігрантів, а про вимушених переселенців.

У різних країнах вимушені переселенці можуть отримувати різні форми правового захисту, серед яких найпоширенішим є статус біженця, що надається відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй (ООН) 1951 року та національного законодавства країн прийому. Це означає, що особи, які були змушені залишити свою країну через воєнні дії, переслідування чи загрозу життю, можуть бути офіційно визнані біженцями та користуватися відповідними правами й гарантіями. Таким чином, поняття «вимушений переселенець» у міжнародній практиці часто охоплює й тих, хто має або претендує на статус біженця, що дозволяє застосовувати цей термін у ширшому значенні в наукових дослідженнях. Поняття «біженець» у міжнародному праві означає особу, яка залишила свою країну через обґрунтовані побоювання переслідувань за ознакою раси, релігії, національності, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань, або через воєнні дії та загрозу життю. На відміну від трудових мігрантів чи тих, хто виїжджає з особистих міркувань, біженці часто не мають можливості повернутися додому, доки не зникнуть фактори небезпеки. Крім того, їхнє переміщення зазвичай не є наперед спланованою міграцією — воно відбувається вимушено, у стислі терміни та без можливості попередньої підготовки.

Таким чином, біженство є особливою формою міграційних процесів, яка вимагає специфічних механізмів правового захисту, соціальної підтримки та інтеграції в країнах прийому.

Зазначимо, що в Україні термін «біженство» є надзвичайно актуальним у сучасних умовах. Це пов'язано насамперед із повномасштабною війною, розпочатою Російською Федерацією у 2022 році, яка спричинила найбільшу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни. За даними УВКБ ООН, мільйони українців були змушені залишити свої домівки та шукати захисту за

кордоном. Паралельно ще значна частина населення стала внутрішньо переміщеними особами (ВПО), переміщуючись у безпечніші регіони країни.

Отже, відповідно до Конвенції ООН 1951 року про статус біженців, біженець — це особа, яка через обґрунтовані побоювання переслідувань за ознакою раси, релігії, національності, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може або не бажає користуватися захистом цієї країни.

Формально українці мали право звертатися за міжнародним захистом, тобто подавати заяву на отримання статусу біженця відповідно до Конвенції ООН 1951 року. У деяких країнах частина переміщених осіб дійсно скористалася цим механізмом, зокрема ті, хто мав індивідуальні підстави для визнання біженцем (загроза переслідування, особливі ризики, уразливість, наявність політичних чи інших факторів).

Однак переважна більшість українців не проходила процедуру отримання статусу біженця, оскільки в державах Європейського Союзу (ЄС) та низці інших країн був запроваджений окремий режим тимчасового захисту. Він був спеціально створений для ситуацій масового напливу людей, які рятуються від війни, і був значно швидшим, простішим та менш бюрократичним.

Вимушене переселення не закінчується перетином кордону. Для того, щоб люди могли повноцінно відновити своє життя, важливими є процеси економічної та соціально-економічної інтеграції у країнах прийому. Отже, вимушена міграція як явище не обмежується лише фізичним переміщенням людей у безпечні країни. Воно неминуче тягне за собою питання інтеграції — як в економічному, так і в соціально-економічному вимірі.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення сутності економічної інтеграції. Частина дослідників, зокрема С. Кастлз, М. Міллер та К. Дагман, трактують її як процес поступового включення мігрантів у ринок праці, систему освіти та соціального забезпечення. Інші вчені розглядають інтеграцію у ширшому вимірі — як створення умов для рівноправної

економічної участі мігрантів у господарському житті країни та отримання ними доступу до ресурсів для самореалізації [2, с. 1]. Концептуальний огляд літератури показує, що економічна інтеграція охоплює не лише участь у ринку праці, а й такі сфери, як доходи, економічна безпека, накопичення активів, доступ до фінансових послуг, житло, освіта та охорона здоров'я. У межах європейської політики інтеграція визначається не лише як адаптація новоприбулих до приймаючого суспільства, але й як двосторонній процес, що передбачає також інституційну та культурну готовність держав-реципієнтів до прийняття мігрантів.

У контексті дослідження важливо розмежувати поняття «економічна інтеграція» та «соціально-економічна інтеграція». Для розмежування та систематизації ключових характеристик інтеграційних процесів у дослідженні використовується порівняльна таблиця (табл. 1.3) економічної та соціально-економічної інтеграції мігрантів.

Таблиця 1.3 Порівняльна таблиця економічної та соціально-економічної інтеграції мігрантів*

Ознака	Економічна інтеграція	Соціально-економічна інтеграція
Сутність	Включення мігрантів у ринок праці та економічні відносини	Поєднання економічної інтеграції з соціальною участю та культурною адаптацією
Основні показники	Зайнятість, рівень доходів, податки, доступ до фінансових послуг	Зайнятість, доходи, податкові внески, доступ до освіти, охорони здоров'я, житла, участь у громадському житті
Рівень взаємодії з суспільством	Обмежений — переважно робочі контакти	Широкий — участь у громадських, освітніх, культурних та соціальних процесах
Приклад	Мігрант швидко знаходить роботу, отримує стабільний дохід	Мігрант працює та отримує дохід, але стикається з мовними бар'єрами, труднощами у доступі до освіти або медичних послуг
Ризики	Економічна самодостатність не гарантує соціальної адаптації	Складніший процес, вимагає комплексної підтримки держави та громади

*Джерело: складено автором самостійно

Економічна інтеграція зазвичай розглядається як процес включення мігрантів у систему господарських відносин країни перебування, що

передбачає доступ до ринку праці, можливості підприємництва, рівноправну участь у податкових та фінансових відносинах. Вона фокусується насамперед на вимірюваних показниках: рівні зайнятості, заробітній платі, професійній мобільності та внеску у ВВП.

Соціально-економічна інтеграція має ширший зміст, поєднуючи економічні аспекти з соціальними елементами: доступом до освіти, охорони здоров'я, соціального страхування, житла, а також формуванням умов для повноцінної участі мігрантів у суспільному житті [3]. В цьому підході підкреслюється, що лише економічні показники не гарантують стійкої інтеграції без належної соціальної підтримки та культурної адаптації.

Важливо, що інтеграція в одній сфері не обов'язково означає інтеграцію в іншій сфері. Зокрема, це може стосуватися структурної та соціальної сфер інтеграції. Ілюстративним прикладом може бути процвітаючий етнічний бізнес, власники якого можуть вважатися інтегрованими в економічному плані завдяки своєму успіху, але не обов'язково соціально інтегрованими з точки зору інтенсивних (неформальних) соціальних контактів із приймаючою спільнотою. Так само члени таких особливих соціальних груп можуть сприйматися як інтегровані, зважаючи на їхні високі або відносно високі (залежно від підходу) досягнення на ринку праці. Вони також можуть бути соціально інтегрованими з точки зору контактів з діловими партнерами, але водночас залишатися соціально інтегрованими лише в межах своєї меншини та відносно неінтегрованими з більшістю [4, с. 10]. З літератури випливає, що сфери інтеграції не слід розглядати окремо, а скоріше як тісно пов'язані між собою (навіть якщо з точки зору економічної інтеграції інші сфери розглядаються скоріше як важливі посередники).

Ще один приклад, мігрант може успішно працевлаштуватися у країні, отримувати стабільний дохід та сплачувати податки — це свідчить про його економічну інтеграцію. Водночас відсутність знання мови, обмежений доступ до системи охорони здоров'я чи труднощі у взаємодії з місцевими громадами демонструють низький рівень соціально-економічної інтеграції.

Таким чином, економічна та соціально-економічна інтеграція є взаємопов'язаними, але не тотожними процесами. Вони відображають різні рівні включення мігрантів у життя приймаючого суспільства — від базового доступу до ринку праці до повноцінної участі у соціальних і культурних відносинах.

Україна, як і більшість країн з низьким рівнем доходу та непослідовними реформами, з кінця 1990-х років пережила значні хвилі міграції. Переважно це була добровільна трудова міграція з неоднорідними міграційними хвилями. У 2004-2006 роках країна навіть вважалася країною, що приймає мігрантів, але з 2014 року міграційна ситуація в Україні кардинально змінилася. Країна набула статусу одного з найбільших постачальників робочої сили в Європі серед країн Східного партнерства і була включена до списку провідних постачальників робочої сили, особливо для сусідніх країн [5, с. 5].

Особливої актуальності ця проблематика набуває для України, яка після 2014 року стала одним із найбільших джерел трудової міграції до Європейського Союзу. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну на початку 2022 року стало поворотним моментом для світу, і деякі вважають, що воно «позначило різке закінчення 30 років глобалізації та всієї міжнародної співпраці, яка це уможливила. Безпосередні наслідки для України та Європи продовжують відчувати мільйони людей, а глобальні наслідки торкнулися в рази більшої кількості людей, оскільки наслідки війни поширюються на глобальну продовольчу безпеку, енергетичну безпеку, міжнародне право, мультилатералізм, військову стратегію та альянси», як зазначається у World Migration Report 2024 (Chapter 1 – Report overview) [6].

Для ЄС ця ситуація порушує питання розроблення ефективних інструментів для реалізації своєї східної політики відповідно до сучасних реалій, а отже, і гнучкого та диференційованого підходу до Східного партнерства [5, с. 3].

Таким чином, міграційні процеси — у формах еміграції, імміграції та біженства, як їх різновиду — мають складну багатовимірну природу, що

поєднує в собі не лише переміщення людей у просторі, але й комплекс економічних, соціальних та культурних викликів як для самих мігрантів, так і для приймаючих суспільств. Також, розмежування понять економічної та соціально-економічної інтеграції дозволяє чіткіше зрозуміти потреби біженців: від забезпечення працевлаштування та фінансової стабільності до доступу до соціальних послуг, освіти й культурної адаптації. У випадку України це питання набуває особливої актуальності в умовах війни, коли мільйони громадян були змушені залишити домівки. Тому аналіз процесів інтеграції біженців є необхідною передумовою для формування ефективних стратегій як у країнах перебування, так і для майбутньої реінтеграції українців у власній державі.

1.2 Причини еміграції у глобальному та українському контексті

Після визначення ключових понять міграції, еміграції, імміграції та біженства важливо звернутися до причин, які спонукають людей залишати свої країни. Мотиви переселення можуть суттєво відрізнятися залежно від соціально-економічного, політичного та культурного контексту, а також від рівня безпеки та добробуту в державі походження.

У першому підрозділі ми розглянули основні види еміграції, зокрема трудову, академічну, політичну та екологічну. Тепер логічним кроком є аналіз причин, які спонукають людей до еміграції, адже саме мотиваційні фактори визначають масштаби, напрями та наслідки міграційних процесів.

Для українців до 2022 року основними факторами еміграції були економічні та освітні можливості, а також прагнення покращити умови життя. Однак у сучасних умовах війни значну роль починають відігравати вимушені причини, зокрема загроза життю, руйнування інфраструктури та нестабільність. Розуміння цих факторів є необхідним для аналізу сучасних міграційних процесів і формування ефективних стратегій підтримки

українських мігрантів як у країнах прийому, так і при їхньому майбутньому поверненні.

З метою узагальнення та систематизації факторів, що зумовлюють міграційну мобільність населення, у роботі використовується таблиця 1.4, у якій відображено ключові економічні, соціальні, політичні та безпекові чинники міграції.

Таблиця 1.4 Основні причини міграційних процесів*

Категорія причин	Опис	Приклади для України	Глобальні приклади
Економічні	Пошук кращих умов праці, доходу та життя	Трудова еміграція до Польщі, Чехії, Німеччини через низькі зарплати	Трудові мігранти з Індії, Філіппін, Мексики
Академічні та освітні	Освіта, стажування, культурний обмін	Молодь виїжджає на навчання до ЄС, США, Канади	Студенти з Китаю, Індії, Африки
Політичні та воєнні	Втеча від переслідувань, конфліктів, війни	Вимушена еміграція через повномасштабну війну 2022 року	Біженці з Сирії, Афганістану, Венесуели
Соціальні та екологічні	Пошук безпеки для сім'ї, уникнення стихійних лих або поганих умов життя	Люди залишають регіони з бойовими діями, руйнуванням інфраструктури	Міграція через повені, посухи, екологічні катастрофи (Бангладеш, Філіппіни)

*Джерело: складено автором самостійно

Після загального огляду основних причин еміграції — економічних, академічних, політичних, воєнних та соціально-екологічних — стає очевидним, що кожна з них має як глобальне, так і українське відображення. Для глибшого розуміння сучасних міграційних процесів важливо детально розглянути кожен категорію причин, порівнюючи її прояви в Україні та у світі.

Існує багато економічних та фінансових причин, через які людина може вирішити емігрувати. Зауважте, що може бути багато нефінансових причин для еміграції, але в цьому розділі ми зосередимося на фінансових. Ці причини можуть включати [7]:

- пошук кращих економічних можливостей: багато людей прагнуть емігрувати, щоб отримати доступ до ринків праці з вищим попитом на їхні

навички та знання. Це може призвести до збільшення потенційного доходу та кар'єрного зростання, що зрештою покращує їхнє фінансове благополуччя;

- уникнення бідності та економічних труднощів: у регіонах з обмеженими економічними можливостями та високим рівнем бідності еміграція може стати рятівним колом для втечі від злиднів. Люди часто виїжджають у пошуках предметів першої необхідності, таких як їжа, житло та медичне обслуговування;

- надсилання грошових переказів: емігранти часто працюють за кордоном, щоб надсилати гроші (грошові перекази) своїм родинам у рідні країни. Ці кошти можуть покривати необхідні витрати, такі як освіта, охорона здоров'я та житло, значно покращуючи фінансове становище їхніх близьких.

Для кращого розуміння економічних причин еміграції доцільно розглянути конкретні приклади трудових мігрантів, як в Україні, так і в глобальному контексті. Це дозволяє показати, яким чином економічні фактори впливають на вибір країни для працевлаштування та на структуру міграційних потоків.

Отже, щорічно близько 2,5 мільйона індійців емігрують на роботу за кордон, що робить Індію країною з найвищим рівнем еміграції в світі. Понад 60% індійських трудових мігрантів працюють у країнах Перської затоки, зокрема в Саудівській Аравії, ОАЕ, Кувейті, Катарі та Омані. Міграція в основному спрямована на будівництво, обслуговування, технічні та медичні професії. Міграція дозволяє індійським трудовим мігрантам отримувати вищі заробітки порівняно з внутрішнім ринком праці, що сприяє підвищенню рівня життя та економічному розвитку їхніх родин [8].

За даними Філіппінської статистичної служби, кількість філіппінських трудових мігрантів, відомих як «громадяни Філіппін, що тимчасово працюють за кордоном» (OFWs), становила 2,16 мільйона осіб у період з квітня по вересень 2023 року. Філіппінські трудові мігранти працюють у понад 100 країнах, зокрема в США, Саудівській Аравії, Японії, Канаді, ОАЕ та інших. Основні сектори зайнятості включають медицину, обслуговування,

будівництво, морську справу та освіту. Грошові перекази OFWs є важливим джерелом доходу для Філіппін, сприяючи економічному розвитку та зменшенню бідності [9].

До початку 2022 року понад 2 мільйони українців постійно працювали за кордоном [10, с. 30]. Міграція забезпечує 8% ВВП України завдяки грошовим переказам трудових мігрантів. Західні області України отримують понад 53% грошових переказів від трудових мігрантів.

Щодо освітньої еміграції, таблиця 1.5 демонструє масштаби та особливості освітньої еміграції у світі та в Україні. Як показують дані, найбільшу кількість студентів, які навчаються за кордоном, мають Китай і Індія, де понад 1 млн та 894 тис. студентів відповідно виїжджають щорічно для навчання в престижних університетах США, Канади, Великобританії, Австралії та Німеччини. Для африканських студентів ключовим напрямком залишається Франція та інші західні країни, зокрема США та Канада, що відображає історичні зв'язки та мовні переваги. В Україні освітня еміграція охоплює понад 510 тис. студентів, які обирають Польщу, Німеччину, Чехію, Канаду та США. Основними причинами є пошук якісної освіти, прагнення уникнути наслідків війни та бажання здобути міжнародні кар'єрні можливості.

Таблиця 1.5 Освітня еміграція у світі та в Україні*

Країна/Регіон	Кількість студентів	Популярні напрямки	Основні причини освітньої еміграції
Китай	>1 000 000 (2023)	США, Великобританія, Австралія, Канада	Обмежені можливості вдома, академічний розвиток
Індія	894 000 (2024)	США, Канада, Великобританія, Австралія, Німеччина	Попит на престижну освіту, обмежені місця в університетах, кар'єрні можливості
Африка	126 000 (2020)	Франція, Великобританія, США, Канада, Південна Африка	Обмежені можливості вдома, бажання професійного розвитку
Україна	510 000 (2023)	Польща, Німеччина, Чехія, Канада, США	Пошук якісної освіти, уникнення наслідків війни, кар'єрні можливості

*Джерело: складено автором за [11,12,13,14]

Сьогодні тема політичної та воєнної еміграції є надзвичайно актуальною. Збройні конфлікти, політична нестабільність та переслідування змушують мільйони людей покидати свої домівки в пошуках безпеки. Це явище має не лише гуманітарний, але й економічний та соціальний вимір, адже країни походження втрачають значну частину працездатного населення, а країни прийому стикаються з викликами інтеграції.

У таблиці 1.6 наведено приклади політичної та воєнної еміграції у світі та в Україні: Сирія та Афганістан стали символами масового виїзду населення через війни та репресії; Венесуела — приклад еміграції, спричиненої політичною та економічною кризою; Україна ж нині є одним із найбільших джерел воєнної еміграції через повномасштабну агресію Росії після 24 лютого 2022 року. Ці приклади демонструють, що політична та воєнна еміграція має глобальний характер, але водночас гостро відчувається й в Україні, де мільйони людей були змушені шукати притулку за кордоном.

Таблиця 1.6 Політична та воєнна еміграція у світі та в Україні*

Країна/Регіон	Приклад політичної/воєнної еміграції	Основні напрямки виїзду
Сирія	Масова еміграція через громадянську війну та репресії режиму Асада	Туреччина, Ліван, Йорданія
Венесуела	Еміграція через політичну кризу, гіперінфляцію та репресії	Колумбія, Перу, Еквадор
Афганістан	Гуманітарна криза, виїзд після захоплення влади «Талібаном» у 2021 р.	Пакистан, Іран, Європа, США
Україна	Масова еміграція через повномасштабну війну з РФ після 24.02.2022	Польща, Німеччина, Чехія, Канада, США

*Джерело: складено автором за [15,16,17]

Ситуація в Сирії залишається нестабільною та невизначеною. Мільйони переміщених сирійців по всьому регіону спостерігають за розвитком подій, перш ніж прийняти рішення про повернення додому.

До повалення уряду понад 13 років кризи вже призвели до рекордних гуманітарних потреб у Сирії на тлі масового руйнування будинків та інфраструктури, а також економічного колапсу. Посилені напади Ізраїлю на

сусідній Ліван з жовтня 2024 року змусили сотні тисяч сирійських біженців та ліванців перетнути кордон із Сирією, погіршивши і без того критичну ситуацію.

Зменшення міжнародної підтримки по всьому регіону призвело до крайньої бідності мільйонів сирійських біженців та створило величезне навантаження на країни та громади, які щедро приймали їх понад десять років, головним чином у Туреччині, Лівані, Йорданії, Іраку та Єгипті [15].

Ще одним прикладом є Венесуела. Наприкінці 2019 року, через чотири роки з початку гуманітарної кризи у Венесуелі, країну покинули 4,6 мільйона венесуельців, що становить близько 16 відсотків населення. Ця цифра разюче схожа на 4,8 мільйона людей, які втекли з Сирії до 2015 року, через чотири роки після початку масової кризи вимушеного переміщення там.

Це призвело до однієї з найгірших гуманітарних криз, які коли-небудь бачила ця півкуля. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН оцінює, що рівень недоїдання зріс у чотири рази з 2012 року, а ООН оцінює, що життя 300 000 людей перебувають під загрозою через обмежений доступ до медичного лікування та ліків, що рятують життя. Фактично, Венесуела швидко перетворюється на недієздатну державу, якщо вона ще нею не стала. Тривала нестача води та електроенергії стала нормою, а повсюдне насильство, яке часто здійснюється за співучасті урядових сил безпеки, робить країну однією з найжорстокіших у світі.

Таким чином, ті, хто тікає з Венесуели, є біженцями і повинні мати право на захист, що надається цим статусом. Досі основна частина обов'язків щодо прийняття, а отже, і проблем інтеграції, лягла на регіональних сусідів. Однак, незважаючи на величезні масштаби переміщення та гуманітарних потреб, приймаючі країни — три найбільші з яких — Колумбія, Еквадор та Перу — отримали дуже мало підтримки від міжнародної спільноти порівняно з іншими історичними епізодами переміщення. Наприклад, у відповідь на сирійську кризу міжнародна спільнота мобілізувала значні потоки капіталу, витративши загалом 7,4 мільярда доларів США на реагування на біженців за перші чотири

роки. Фінансування кризи у Венесуелі не встигає за темпами; через чотири роки кризи міжнародна спільнота витратила лише 580 мільйонів доларів США [16].

Як нам відомо, хоча кількість нових переміщень, пов'язаних з конфліктом, і зменшилася за останні роки, Афганістан бореться з однією з найбільших гуманітарних криз у світі. Майже половина населення потребує гуманітарної допомоги, система охорони здоров'я руйнується, дедалі екстремальніші погодні умови посилюють бідність та продовольчу небезпеку, а жінки та дівчата мають обмежений доступ до основних прав людини, включаючи право на освіту та роботу. Закон про мораль, прийнятий де-факто владою у 2024 році, запровадив додаткові обмеження щодо особистої поведінки, пересування та одягу.

Афганці становлять одну з найбільших груп біженців у світі, майже 90 відсотків з яких розміщені в Ірані та Пакистані, але в обох країнах спостерігається зростання негативних настроїв щодо афганців на тлі економічних спадів. У період з вересня 2023 року до кінця червня 2025 року понад 1 мільйон афганців повернулися до своєї країни з Пакистану, більшість з них після оголошення уряду Пакистану про депортацію іноземних громадян без документів, які проживають у країні. Ще 1 мільйон повернулися з Ірану в першій половині 2025 року, більшість з тих пір, як уряд Ірану почав запроваджувати крайній термін повернення до березня 2025 року. Повернення з Ірану посилюються в червні, оскільки тисячі афганців втекли від ескалації конфлікту з Ізраїлем. Раптове повернення понад 2 мільйонів афганців ще більше загострило гуманітарну кризу та створило надмірний тягар для і без того обмежених ресурсів у вразливих громадах [17].

Після 24 лютого 2022 року чимало громадян внаслідок збройного конфлікту залишили Україну. З урахуванням обставин та залежно від національного законодавства приймаючої сторони вимушено переміщені громадяни України мають різний статус: від біженців до осіб, до яких застосовується тимчасовий чи інший подібний механізм захисту. В деяких

держав, як-от країнах Європейського Союзу (за винятком Данії), Рішенням Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 року для українців активовано Директиву Ради ЄС 2001/55 від 20 липня 2001 року про тимчасовий захист [18].

Однак варто зважати, що деякі українці можуть перебувати за кордоном на загальних підставах, не використовуючи інструментів міжнародно-правового статусу — як туристи або маючи візу для інших цілей. Розуміння наявності різних статусів захисту українців за кордоном особливо важливе для врахування різних статистичних даних міжнародних організацій.

Соціальні причини також відіграють значну роль у сучасних міграційних процесах.

- у Латинській Америці (Мексика, Центральна Америка) люди змушені емігрувати через злочинність, діяльність наркокартелів та слабкі інституції безпеки [19];

- в Африці приклади Сомалі й Еритреї показують, як порушення прав людини та дискримінація змушують людей шукати притулок у Європі чи США. У 2024 році було понад 683 000 біженців і шукачів притулку еритрейського походження; основною причиною — репресивний режим, порушення прав людини, примусова служба [20];

- для України соціальний аспект тісно пов'язаний із прагненням молоді до кращих можливостей освіти, розвитку та стабільності, що стимулює еміграцію до ЄС, США та Канади.

Водночас екологічні фактори стають дедалі більш відчутними: від Бангладеш, де кліматичні катастрофи щороку переміщують сотні тисяч осіб, до малих островних держав Тихого океану, які ризикують стати непридатними для життя. В Україні ця проблема відома ще з часів Чорнобиля, а нині посилюється глобальними змінами клімату, які проявляються у підвищенні середньорічної температури, екстремальних погодних явищах, змінах у водних ресурсах та деградації ґрунтів і лісів.

Таким чином, причини еміграції як у глобальному масштабі, так і в українському контексті є багатогранними й взаємопов'язаними. Економічні

чинники, зокрема пошук вищих доходів та стабільних умов праці, залишаються основним рушієм міграційних процесів у світі та в Україні. Академічні й освітні мотиви особливо актуальні для молоді, яка прагне здобути якісну освіту та міжнародний досвід у провідних країнах ЄС, США чи Канаді. Політичні та воєнні причини значно посилюються внаслідок збройних конфліктів, авторитарних режимів і, у випадку України, повномасштабної війни, що змусила мільйони людей шукати безпеки за кордоном. Соціальні та екологічні фактори, серед яких нерівність, низький рівень соціального захисту, кліматичні катастрофи та деградація довкілля, доповнюють цей комплекс причин, визначаючи нові виклики для державної політики та міжнародної співпраці.

У підпункті 1.2 розглянуто сучасні тенденції міжнародної міграції, зокрема міграційні потоки з України до країн Європейського Союзу у контексті воєнного часу. Проаналізовано економічні та соціальні чинники, що стимулюють міграцію, а також роль зовнішніх умов — безпека, ринок праці, освітні можливості та інституційна підтримка мігрантів. Виявлено, що міграційні процеси є багатофакторними, і на них впливає поєднання особистих мотивів (родина, освіта, професійний розвиток) та зовнішніх обставин (війна, економічна стабільність, політична ситуація).

Дослідження показало, що сучасні тенденції міграції відображають глобалізаційні процеси та інтеграцію України у світову економіку, а також стимулюють трансформацію внутрішнього ринку праці через залучення кваліфікованих кадрів за кордоном. Підкреслено, що ефективне управління міграційними потоками потребує комплексного підходу, який поєднує державну політику, соціальні програми та міжнародне співробітництво. Ці висновки підтверджують значущість стратегічного планування міграційної політики для забезпечення сталого розвитку економіки та збереження людського капіталу України.

1.3 Міграційна політика та міжнародні підходи до інтеграції мігрантів

Сучасні міграційні процеси вимагають від держав ефективного регулювання та створення умов для інтеграції мігрантів у суспільство. В умовах глобалізації, зростання мобільності населення та вимушених переселень, спричинених війнами, економічними кризами та кліматичними змінами, забезпечення економічної та соціальної інтеграції стає ключовим завданням для підтримки соціальної стабільності та економічного розвитку.

Вивчення міжнародного досвіду дозволяє виявити ефективні механізми адаптації, соціального захисту та залучення мігрантів до ринку праці й освітніх систем, що може слугувати основою для вдосконалення національної міграційної політики та гармонізації її з міжнародними нормами та стандартами ЄС.

Міграційна політика є системою заходів і стратегій, спрямованих на регулювання переміщення населення, захист прав мігрантів та забезпечення балансу між національними інтересами і гуманітарними зобов'язаннями. У сучасному світі вона охоплює як питання контролю за потоками мігрантів, так і механізми їхньої інтеграції у приймаючі суспільства.

Міграційна політика залежно від територіальних особливостей набуває різних форм, відображає різноманіття міграційних процесів і проблем, характерних для різних країн та регіонів. Територіальна диференціація, а внаслідок чого й відмінності в міграційній політиці, є природною реакцією на унікальний набір чинників та умов, властивих кожній із територій, які потребують індивідуального підходу. Міграційна політика прагне до досягнення цілей, які тією чи іншою мірою стосуються економічних, соціальних, політичних та інших аспектів. Наприклад, в економічному плані міграційна політика може бути спрямована на забезпечення певних територій необхідними трудовими ресурсами, в політичному – на залучення лояльних до влади виборців. Варто зазначити, що мігранти є прямо залежними від системи

соціального захисту в державі. Той уряд, який гарантує розширення для мігрантів соціальних програм, за підсумком отримує не тільки їхню умовну лояльність, а також їхні голоси (насамперед йдеться про ті країни, де мігранти одразу мають право брати участь у виборах) [21].

Міграційну політику можна розглядати в широкому та вузькому сенсі. В широкому сенсі міграційна політика – є важливим елементом загальнодержавної політики, що визначається устроєм держави, метою, векторами руху, першочерговими пріоритетами та індикаторами належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових та інших умов її становлення та розвитку. Також вона являє собою державну концепцію, спрямовану на ефективне управління міграційними процесами, регулюючи їх відповідно до цілей, завдань та поточних потреб загальнодержавної політики.

Дослідження міграційної політики, як і дослідження міграції, зазвичай проводяться на двох рівнях – міжнародному та національному. На міжнародному рівні міграційна політика розглядається в рамках міжнародної системи, що інтерпретується як наслідок розбіжності між потребами глобального ринку та географічно обмеженими державними утвореннями. Це є відображенням боротьби між двома групами інтересів: потребами глобальної економіки в широкій пропозиції робочої сили та зусиллями з підтримання диференційованих умов оплати праці, соціального забезпечення та культурної однорідності всередині держави.

У сучасному світі міграційні процеси набули стрімких кількісних і якісних змін, засоби та механізми їх регулювання стають все більш важливими. Міграційна політика є основним елементом управління міграцією.

Створивши чітку міграційну політику, міграційні рухи можна використовувати як позитивний потенціал в інтересах розвитку країни; здатність державних органів контролювати міграційні процеси є необхідною умовою успішного розвитку міжнародного співробітництва в галузі міграції. Більшість вчених розглядають міграційну політику як систему заходів,

спрямованих на досягнення бажаної інтенсивності та складу міграційних потоків.

У сучасних умовах глобалізації міграційна політика розглядається як важлива складова міжнародної політики держав. Вона включає комплекс державних заходів, законодавчих норм та міжнародних угод, спрямованих на управління міграційними потоками та регулювання переміщень людей між країнами. Спершу такі угоди мали переважно двосторонній характер, проте згодом дедалі частіше оформлюються у багатосторонні домовленості.

Міграційна політика є самостійним напрямом державної політики, цей напрям переплітається з іншими її складовими, як внутрішньою, так і зовнішньою політикою. Вона є елементом демографічної політики і, як один з засобів досягнення бажаної чисельності населення та робочої сили, є частиною соціально-економічної політики, інструментом досягнення її цілей. Міграційна політика, спрямована одночасно на планування переміщення населення і виконання функцій контролю за ним, є відповіддю держави на спонтанні переміщення людей.

Варто виділити такі, принципи міграційної політики [22, с. 3-4].

1. Зосередитися на потребах та вразливості мігрантів. Міжнародний рух Червоного Хреста та Червоного Півмісяця підкреслює важливість поєднання оперативної допомоги для мігрантів у кризових ситуаціях з довгостроковими заходами, спрямованими на зміцнення їхніх можливостей та самостійності. Організації наголошують на необхідності забезпечити доступ до підтримки всіх мігрантів, незалежно від їх правового статусу, з дотриманням принципів неупередженості та недискримінації. Такий підхід дозволяє поєднувати гуманітарну допомогу з інтеграційними практиками та сприяє підвищенню стійкості переміщених осіб у країнах прийому.

2. Включення мігрантів у гуманітарні програми. Національні товариства можуть застосовувати різні стратегії підтримки та захисту мігрантів. Одні організації зосереджують увагу на окремих групах мігрантів через спеціальні цільові програми чи проекти, тоді як інші інтегрують мігрантів у загальні

гуманітарні ініціативи, враховуючи потреби та вразливість всього населення. Незалежно від обраного підходу, такі програми потребують постійного дотримання принципів неупередженості та недискримінації, а також врахування гуманітарних потреб як переселенців, так і приймаючого населення.

3. Підтримка прагнень мігрантів. Мігранти мають законне право на розвиток та реалізацію свого потенціалу, а їхня участь у житті приймаючих громад відіграє важливу соціальну, економічну та культурну роль. Навички, досвід і стійкість переміщених осіб можуть стати цінним ресурсом для суспільства, сприяючи його розвитку та збагаченню. Національні товариства повинні враховувати потреби та інтереси мігрантів, підтримуючи їхню соціальну інклюзію, інтеграцію та можливості для самореалізації.

4. Визнання прав мігрантів. Національні товариства забезпечують допомогу та захист мігрантів незалежно від їх правового статусу. Водночас ступінь, у якому мігранти можуть реалізовувати свої права, є важливим показником їхньої вразливості. Співпрацюючи з мігрантами та підтримуючи повагу до їхніх прав, зокрема до права на визначення свого правового статусу, національні товариства одночасно сприяють їхній соціальній інтеграції та реалізації особистих прагнень.

5. Поєднання допомоги, захисту та гуманітарної підтримки мігрантів. Надання допомоги мігрантам супроводжується заходами щодо їх захисту від зловживань, експлуатації та порушення прав. У процесі такої підтримки національні товариства керуються принципами поваги до інтересів мігрантів та обов'язком не завдавати їм шкоди. Для подолання негативних впливів зловживань і тиску організації можуть надавати юридичні консультації, спрямовувати мігрантів до компетентних установ та органів, а також здійснювати дискретну або публічну гуманітарну адвокацію.

6. Налагодження партнерських відносин для мігрантів. Гуманітарні виклики міграції виходять за межі кордонів, регіонів та культур. Існує загальна відповідальність Руху за розбудову потенціалу, взаємну підтримку та

координацію [22, с. 3]. Регіональна співпраця між національними товариствами є не менш важливою. У співпраці із зовнішніми партнерами з питань міграції незамінним є спільний та принциповий підхід Руху.

7. Робота вздовж міграційних шляхів. Рух має унікальні можливості для заповнення прогалин у наданні допомоги та захисту мігрантам. Національні товариства країн, розташованих уздовж міграційних маршрутів, співпрацюють для оптимізації своєї гуманітарної діяльності, включаючи відновлення родинних зв'язків. Це вимагає зосередження уваги на ситуаціях та умовах, в яких мігранти протягом усього свого шляху особливо вразливі до ризиків. Національні товариства можуть інформувати потенційних мігрантів про ризики міграції, але не повинні намагатися заохочувати, перешкоджати чи відмовляти від міграції.

8. Допомога мігрантам у поверненні. Повернення до країни походження не є обов'язковим завершенням міграційного процесу. Мігранти можуть обирати залишатися у країні перебування на тривалий термін або постійно. Надання консультацій та інформування про доступні можливості не повинно замінювати право мігранта на власне рішення; національні товариства зобов'язані зберігати принципи неупередженості, нейтральності та незалежності. У разі повернення мігрантів вони стикаються з низкою специфічних труднощів, що потребує координації та співпраці між національними товариствами країн призначення та повернення для ефективного забезпечення допомоги та захисту.

9. Реагування на переміщення населення. Збройні конфлікти, насильство, природні або техногенні катастрофи, а також програми розвитку чи переселення можуть змушувати населення залишати свої домівки, що призводить до прискорених, колективних або навіть масових переміщень. Переміщені групи можуть шукати допомоги та захисту як у межах своєї країни, так і за кордоном. Хоча масові переміщення та індивідуальна міграція є різними явищами, вони часто взаємопов'язані. У таких випадках національні

товариства спрямовують свої зусилля на координацію дій, які охоплюють як переміщені групи населення, так і окремих мігрантів.

10. Полегшення міграційного тиску на громади походження. Міграційний тиск на громади походження може виникати через соціальні та економічні труднощі, погіршення стану навколишнього середовища, природні або техногенні загрози, а також через переслідування, збройні конфлікти та насильство. Підтримуючи готовність громад до надзвичайних ситуацій та зміцнюючи їхню стійкість, національні товариства сприяють пом'якшенню цих чинників, які можуть примушувати людей до міграції всупереч їхній волі або бажанням.

На практиці кожна держава формує власну модель міграційної політики, виходячи з історичних умов, рівня економічного розвитку та потреб ринку праці. Так, країни Європейського Союзу застосовують комплексний підхід, де поєднуються контроль за кордонами з інструментами соціально-економічної інтеграції. Наприклад, Німеччина та Польща приділяють особливу увагу мовним та професійним програмам, які дозволяють мігрантам швидше адаптуватися до умов ринку праці. Франція та Італія роблять акцент на забезпеченні доступу до базових соціальних послуг і захисті культурної ідентичності мігрантів.

Індекс політики інтеграції мігрантів 2020 року (MIPEX) відносить Швецію до 10 кращих країн світу за рівнем інтеграції. Шведські уряди розробляють стратегії інтеграції з 1970-х років з метою сприяння інтеграції мігрантів [23, с. 12]. Центральним елементом інтеграційної політики Швеції є Програма облаштування (Etablering Programmet) для новоприбулих іммігрантів віком від 20 до 65 років, яким було надано дозвіл на проживання як біженцям, особам, які потребують допоміжного захисту, або близьким родичам таких осіб. Програма має на меті допомогти мігрантам вивчити шведську мову, знайти роботу та стати самодостатніми якомога швидше. Програму реалізує Державна служба зайнятості. Діяльність завжди включає курси шведської мови для іммігрантів, підтримку в працевлаштуванні

(наприклад, доступ до стажування або підтвердження попереднього освітнього та професійного досвіду) та курс громадянської орієнтації. Програма триває 24 місяці, що еквівалентно повній зайнятості або 40 годинам на тиждень. Учасники програми також отримують допомогу на покриття витрат на проживання.

За межами Європи також існують цікаві приклади. Канада відома своєю «бальною системою» відбору іммігрантів, яка орієнтується на кваліфікацію та професійний досвід кандидатів. США поєднують економічні візові програми з політикою захисту біженців, що робить їхню систему водночас відкритою й суперечливою.

Для України особливий інтерес становлять саме європейські моделі, оскільки вони є основними напрямками еміграції наших громадян. Вивчення практики Німеччини, Польщі чи Швеції дозволяє не лише зрозуміти, які умови інтеграції створюються для українців сьогодні, але й оцінити, які елементи міжнародних підходів можна було б адаптувати для формування власної ефективної міграційної політики у післявоєнний період.

Таким чином, дослідження теоретичних засад міграції та формування міграційної політики дозволило комплексно розглянути сучасні міграційні процеси, їхню сутність і різноманітність. Було визначено, що міграція охоплює як внутрішні, так і міжнародні переміщення населення, включає еміграцію, імміграцію та явище біженства, а також є багатофакторним процесом, який відображає економічні, соціальні, політичні, освітні та екологічні аспекти розвитку суспільства. Особливу увагу в розділі приділено поняттю інтеграції мігрантів, яку розглянуто як ключовий етап міграційного циклу, що визначає ефективність включення мігрантів у соціально-економічне середовище приймаючих країн. Проаналізовано основні підходи до економічної та соціально-економічної інтеграції, їхні цілі, інструменти та індикатори, що дозволило обґрунтувати важливість комплексного підходу до інтеграційної політики.

Аналіз причин еміграції у глобальному та українському контексті показав, що економічні мотиви, такі як пошук вищого рівня доходів, стабільного працевлаштування та професійної самореалізації, тісно переплітаються з академічними, політичними та соціально-екологічними чинниками, зокрема доступом до якісної освіти, безпековими ризиками та умовами життя. Така взаємопов'язаність причин формує складну структуру сучасних міграційних потоків і безпосередньо впливає на характер інтеграційних стратегій мігрантів, а також на підходи держав і міжнародних партнерів до підтримки їх економічної інтеграції та планування подальшого повернення.

2 АНАЛІЗ РОЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПАРТНЕРІВ У ПРОЦЕСІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ

2.1 Вплив міжнародної та європейської міграційної політики на українських мігрантів

Міграційна політика Європейського Союзу є однією з ключових складових його внутрішнього та зовнішнього інтеграційного об'єднання. Вона спрямована на регулювання переміщення людей через кордони, створення умов для інтеграції мігрантів у приймаючих суспільствах, а також на забезпечення балансу між економічними потребами країн-членів та гуманітарними зобов'язаннями. Особливе значення для України ця політика набула після початку повномасштабної війни в 2022 році, коли мільйони українців були змушені виїхати до країн Європейського Союзу.

Європейська міграційна політика сформувалася як відповідь на необхідність збалансувати два ключові напрями: забезпечення безпеки зовнішніх кордонів ЄС та дотримання гуманітарних зобов'язань перед особами, які шукають притулку та захист. Основною метою політики є поєднання контролю над міграційними потоками з гарантуванням базових прав людини для мігрантів, а також створення умов для їх соціально-економічної інтеграції у приймаючих суспільствах [24].

У таблиці 2.1 подано хронологічну послідовність формування міграційної політики — від перших міждержавних домовленостей щодо свободи пересування та контролю кордонів до створення спільної європейської системи притулку та комплексних механізмів управління міграцією. Європейська міграційна політика зазнала суттєвого розвитку від кінця ХХ століття, перетворившись із міжурядових домовленостей на комплексну систему спільного регулювання в межах Європейського Союзу. Як зазначено у таблиці 2.1, у 1990 році держави Європейського Співтовариства підписали Дублінську конвенцію, яка започаткувала формування спільної системи поводження з особами, що шукають

міжнародного захисту. Її ключовою метою стало встановлення чіткого механізму визначення тієї держави-члена, яка несе відповідальність за розгляд клопотання про надання притулку. Документ покликаний запобігти ситуаціям, коли заявники подають декілька клопотань у різних країнах (так званий «asylum shopping»), а також уникнути випадків, коли жодна держава фактично не визнає себе відповідальною за обробку заяви. З набранням чинності Амстердамським договором (1 травня 1999 р.) ЄС отримав юридичні повноваження ухвалювати рішення у сфері міграції та притулку, що стало початком формування Спільної європейської системи притулку (Common European Asylum System, CEAS) [25].

Таблиця 2.1 Основні етапи розвитку європейської міграційної політики*

Рік	Подія	Ключові результати
1990	Підписання Дублінської конвенції	Визначення відповідальної держави за розгляд клопотань про притулок
1999	Амстердамський договір; Саміт у Тампере	Делегування повноважень ЄС у сфері міграції; старт CEAS
2005	Завершення першого етапу CEAS	Прийняття основних регламентів і директив
2008	План політики щодо надання притулку	Початок реформи системи притулку
2013	Завершення другого етапу CEAS	Ухвалення оновлених директив і створення EASO
2015	Міграційна криза в ЄС	Початок підготовки до третього етапу реформ
2020	Пакт про міграцію та притулок	Комплексна пропозиція реформування CEAS
2023	Затвердження позиції щодо AMMR	Узгодження між Радою ЄС та Європарламентом
2024	Плановане впровадження AMMR	Запровадження нового механізму солідарності

*Джерело: складено автором за [25], [26], [27]

На саміті Європейської Ради в Тампере (жовтень 1999 р.) було визначено основні напрями міграційної політики, включно із розробкою Регламенту Дублін II, який встановлював критерії визначення держави-члена, відповідальної за розгляд клопотання про притулок. Цей документ став продовженням Дублінської конвенції 1990 р., укладеної поза інституційною

рамкою ЄС. До 2005 року було завершено перший етап створення нормативно-правової бази системи.

Важливим орієнтиром у цій сфері стали «Спільні базові принципи інтеграції мігрантів» (Common Basic Principles on Integration), затверджені у 2004 році. Вони визначили інтеграцію як двосторонній процес, що вимагає зусиль як з боку мігрантів, так і з боку приймаючого суспільства. Згідно з цими принципами, ключовими елементами інтеграції є участь у ринку праці, доступ до освіти, охорони здоров'я та рівність у правах [26].

Другий етап реформування почався після ухвалення Плану політики щодо надання притулку (2008 р.), який передбачав перегляд уже існуючих директив і регламентів. У результаті до 2013 року було прийнято оновлений пакет законодавчих актів, а також створено Європейське бюро підтримки у сфері надання притулку (EASO) для забезпечення координації між державами-членами.

Після міграційної кризи 2015 року Європейська Комісія ініціювала розробку третього етапу CEAS, який у 2020 році набув форми Пакту про міграцію та притулок. У межах цього пакту передбачено реформу ключових механізмів розподілу відповідальності між державами-членами. Центральне місце серед нових документів посідає Регламент про притулок та управління міграцією (Asylum and Migration Management Regulation, AMMR), який має замінити Дублінський регламент III. У червні 2023 року Рада ЄС погодила спільну позицію щодо переговорів із Європейським парламентом, а повне впровадження заплановане на 2024 рік. Він став спробою комплексної реформи міграційної політики ЄС, поєднавши підходи до управління кордонами, притулку, інтеграції та повернення мігрантів. Пакт передбачає чотири основні напрями [27]:

1. Посилення захисту зовнішніх кордонів за допомогою процедур скринінгу та вдосконалення баз даних (зокрема Eurodac).
2. Створення швидких та ефективних процедур притулку, що дозволяє скоротити час ухвалення рішень.

3. Запровадження системи солідарності та відповідальності між країнами-членами, де держави першого прийому отримують допомогу від інших членів ЄС.

4. Поглиблення співпраці з третіми країнами, що спрямована на боротьбу з нелегальною міграцією та розвиток легальних каналів переміщення.

Особлива увага у межах європейської політики приділяється боротьбі з нелегальною міграцією. Це передбачає посилення контролю на кордонах, впровадження процедур ідентифікації та безпеки, а також налагодження співпраці з країнами походження мігрантів з метою запобігання нелегальним потокам ще до досягнення кордонів ЄС.

Важливою інновацією AMMR є механізм обов'язкової, але гнучкої солідарності, який дозволяє державам-членам обирати форму участі — від прийому частини мігрантів до фінансових внесків (орієнтовно 20 000 євро за кожне неприйняте переміщення) або сприяння шляхом розгортання персоналу й технічної підтримки.

Станом на 2025 рік Пакт про міграцію та притулок, включно з ключовим Регламентом про притулок та управління міграцією (AMMR), перебуває на етапі поступового ухвалення та запровадження в правову систему Європейського Союзу. Після досягнення у 2023 році узгодженої позиції держав-членів у Раді ЄС триває завершальна фаза переговорів між інституціями ЄС, спрямована на узгодження остаточних положень пакету. Окремі елементи реформи вже отримали політичне схвалення, однак повне набуття чинності регламентами відбувається поступово, відповідно до законодавчих процедур та внутрішніх механізмів імплементації в державах-членах.

Таким чином, стан міграційної реформи ЄС на 2025 рік можна охарактеризувати як перехідний: основні принципи Пакту вже закріплені у політичних домовленостях, але їх повна імплементація потребує часу, інституційної координації та узгодження між державами-членами.

Після початку російської агресії проти України у 2022 році Європейський Союз уперше активував Директиву про тимчасовий захист 2001/55/ЄС, що забезпечила українцям колективний дозвіл на проживання, доступ до освіти, медичних послуг та працевлаштування в державах-членах. Цей крок підтвердив ефективність багаторічного реформування міграційної політики, спрямованої на посилення солідарності між країнами ЄС.

Для українських мігрантів європейська міграційна політика має подвійне значення. З одного боку, механізми інтеграції, закріплені у документах ЄС, створюють умови для включення українців у соціально-економічне життя країн-членів, забезпечуючи доступ до ринку праці та базових соціальних послуг. З іншого боку, посилення контролю над зовнішніми кордонами та обмежувальні заходи щодо нелегальної міграції впливають на умови мобільності, визначаючи потребу у легальних шляхах та відповідності правовим нормам ЄС.

Для українських громадян ЄС уперше в історії задіяв Механізм тимчасового захисту, що дозволив отримати легальний статус, право на проживання, роботу, освіту та соціальну допомогу без проходження складних процедур притулку. Такий крок засвідчив гнучкість європейської міграційної політики та її здатність адаптуватися до масштабних кризових викликів.

Після заклику міністрів внутрішніх справ, 2 березня 2022 року [28], Комісія швидко запропонувала активувати Директиву про тимчасовий захист. 4 березня 2022 року Рада одноголосно ухвалила Рішення, яке надає право на тимчасовий захист особам, які тікають від війни в Україні. Після останньої пропозиції Комісії від 11 червня 2024 року та Рішення Ради, прийнятого 25 червня 2024 року, тимчасовий захист для осіб, які тікають з України, наразі діє до березня 2027 року.

Директива про тимчасовий захист визначає процедуру прийняття рішень, необхідну для активації, продовження або припинення тимчасового захисту.

Також у ньому перелічені права осіб, які користуються тимчасовим захистом:

- дозвіл на проживання на весь термін дії захисту;
- відповідна інформація про тимчасовий захист ;
- гарантії доступу до процедури надання притулку ;
- доступ до працевлаштування , з урахуванням правил, що застосовуються до професії, а також національної політики ринку праці та загальних умов працевлаштування;
- доступ до відповідного житла або житла ;
- доступ до соціального забезпечення або засобів до існування, якщо це необхідно;
- доступ до медичної допомоги ;
- доступ до освіти для осіб віком до 18 років у державній системі освіти;
- можливості для возз'єднання сімей за певних обставин;
- можливість переїзду до іншої країни ЄС до видачі посвідки на проживання;
- можливість вільно пересуватися країнами ЄС (окрім держави-члена проживання) протягом 90 днів протягом 180-денного періоду після видачі дозволу на проживання в країні ЄС, що приймає особу.

Станом на кінець квітня 2025 року в наслідок повномасштабної війни приблизно 4,26 мільйона осіб отримали тимчасовий захист в ЄС, з яких понад 98,4 % становили громадяни України [29]. У травні 2025 року ця кількість зросла до близько 4,28 мільйона осіб, найбільші групи прийняли Німеччина, Польща та Чехія [30].

У таблиці 2.2 систематизовано ключові рішення Європейського Союзу у сфері міграційної політики в 2022–2025 роках та їхній безпосередній вплив на громадян України, які отримали тимчасовий захист у державах ЄС. Представлені у таблиці дані відображають еволюцію підходів ЄС — від екстреної реакції на масштабний притік переміщених осіб до формування довгострокової та більш системної моделі їх інтеграції.

Для відображення трансформації підходів Європейського Союзу до українських громадян у період повномасштабної війни в дослідженні використовується таблиця 2.2, у якій узагальнено ключові рішення, інституційні механізми та пріоритети політики ЄС на різних часових етапах.

Таблиця 2.2 Етапи розвитку європейської політики щодо міграції та інтеграції українців (2022–2025 рр.)*

Рік	Основні рішення ЄС	Ключовий вплив на українців
2022	Активована Директива про тимчасовий захист	Миттєвий доступ до проживання, праці, освіти
2023	Запровадження програм інтеграції та мобільності	Покращення доступу до мовних курсів і навчання
2024	Прийняття Регламенту про управління міграцією	Новий механізм солідарності між державами ЄС
2025	Продовження тимчасового захисту до 2027 року	Гарантована стабільність статусу українців

*Джерело: складено автором самостійно

Початковим етапом стало застосування у 2022 році Директиви 2001/55/ЄС про тимчасовий захист, яка вперше в історії Європейського Союзу була активована у відповідь на повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Це рішення дало змогу негайно надати мільйонам українців право на проживання в країнах ЄС, доступ до ринку праці, соціального забезпечення, медичних та освітніх послуг, оминаючи складні та тривалі процедури притулку. Саме це створило фундамент для подальшої соціально-економічної адаптації переміщених осіб.

У 2023 році держави-члени ЄС зосередили увагу на розробленні програм інтеграції та мобільності, спрямованих на підвищення активності українців на ринку праці. У багатьох країнах були впроваджені масові мовні курси, програми професійної перепідготовки, механізми визнання кваліфікацій та інші інструменти інтеграційної підтримки. Особливий акцент робився на соціальній адаптації жінок із дітьми, які становлять більшість переміщених осіб з України.

У 2024 році Європейський Союз ухвалив ключовий документ нового Пакту про міграцію та притулок — Регламент про управління міграцією та притулком (AMMR), покликаний замінити застарілий Дублінський регламент. Прийняття АММР означає формування нової архітектури розподілу відповідальності між державами-членами ЄС, включно з механізмом обов'язкової або фінансової солідарності. Хоча цей документ безпосередньо не впливає на чинний режим тимчасового захисту українців, він задає рамки майбутніх рішень щодо їх довгострокового перебування на території ЄС та розвитку інтеграційної політики.

Розгортання тимчасового захисту супроводжувалося й законодавчими заходами: у червні 2025 року Рада ЄС узгодила продовження дії режиму до 4 березня 2027 року, що забезпечує додатковий час для планування перехідної політики або інших правових статусів для українців у ЄС [31]. Це стало логічним продовженням політики ЄС в умовах триваючої війни та збереження гуманітарних ризиків. Пролонгація статусу забезпечує українцям правову стабільність, можливість завершити освітні програми, інтеграційні курси та професійне навчання, а також підтримує їхню економічну інтеграцію в країнах перебування.

Таким чином, сучасна європейська міграційна політика виступає не лише інструментом регулювання потоків біженців і трудових мігрантів, а й комплексною системою норм, принципів та інституційних механізмів, спрямованих на забезпечення керованої інтеграції мігрантів у соціально-економічне середовище країн Європейського Союзу. У межах підпункту 2.1 було розглянуто еволюцію основних підходів ЄС до міграції, зокрема поєднання гуманітарних принципів із економічними та безпековими пріоритетами, що визначає сучасну архітектуру європейської міграційної політики. Аналіз основних етапів розвитку європейської міграційної політики засвідчив її поступову еволюцію від фрагментарних міждержавних рішень до формування спільної наднаціональної системи регулювання міграційних процесів, що поєднує гуманітарні, економічні та безпекові підходи. Особливу

увагу в дослідженні приділено етапам європейської політики щодо українців у 2022–2025 рр., які чітко відображають зміну пріоритетів Європейського Союзу у відповідь на повномасштабну війну. Початковий етап 2022 року характеризувався кризовим реагуванням і запровадженням механізму тимчасового захисту, спрямованого на забезпечення швидкого доступу українців до базових прав і послуг. У підсумку встановлено, що європейська міграційна політика суттєво впливає на формування інтеграційних стратегій українських мігрантів, визначаючи їхні можливості економічної активності, соціальної включності та довгострокового перебування в країнах ЄС. Водночас ця політика закладає передумови для подальшого переходу від короткострокових заходів підтримки до більш структурованих рішень, пов'язаних із довгостроковою інтеграцією або плануванням добровільного повернення українських громадян, що має принципове значення для подальшого аналізу в наступних підрозділах роботи.

2.2 Порівняльний аналіз економічної інтеграції українських мігрантів у Польщі та Німеччині

Після початку повномасштабної війни в Україні у лютому 2022 року Польща і Німеччина опинилися серед головних країн прийому українських біженців і тимчасово захищених осіб у Європейському Союзі. Обидві країни надали широкий доступ до ринку праці, соціальних послуг і освіти, проте реалізація політики інтеграції відбувалась з урахуванням національних інституційних можливостей, потреб ринку праці та внутрішньополітичних пріоритетів. Для виявлення ключових факторів успіху, проблем та наслідків для економік Польщі та Німеччини порівнюємо рівень і характер економічної інтеграції українських мігрантів в обох країнах.

Перший значущий крок ЄС — активація Директиви про тимчасовий захист (Directive 2001/55/EC) для людей, що тікали від війни в Україні (початок — березень 2022), — дозволив мільйонам українців легально

перебувати в державах-членах із правом на працевлаштування, доступ до освіти та соціальних послуг [28]. Станом на 2024–2025 рр. понад 4 млн осіб в ЄС мали статус тимчасового захисту; найбільші групи — у Німеччині (~1,2–1,3 млн) та Польщі (приблизно 0,95–1,0 млн) [32].

За даними, станом на 30 квітня 2025 року близько 4,26 мільйона [33] осіб мали статус тимчасового захисту в ЄС через війну в Україні. Більше ніж 98 % із них — громадяни України; серед усіх осіб під тимчасовим захистом жінки становили приблизно 44,6 %, діти — близько 31,6 %, а дорослі чоловіки — близько 23,8 %.

У Польщі число осіб із статусом тимчасового захисту також зростало швидко; у перші місяці після 24 лютого 2022 року країна прийняла найбільше біженців з України серед усіх країн ЄС: майже мільйон людей. Ці цифри включають велику частину жінок і дітей, адже багато чоловіків залишилися в Україні. У Німеччині також спостерігався інтенсивний приплив — наприклад, до кінця 2024 року близько 1,16-1,19 мільйона українців мали статус тимчасового захисту [29]

Спочатку інтеграція українців у Польщі відбувалась доволі швидко: легкий доступ до реєстраційних процедур, спрощені правила для отримання дозволу на роботу, доступ до послуг соціального захисту. Проте вже тоді з'явилися значні бар'єри: мовний бар'єр, необхідність догляду за дітьми, слабка інфраструктура для підтримки сімей, бюрократія у визнанні документів та кваліфікацій. У Німеччині, навпаки, на старті були сильніші державні структури, але процедура оформлення статусу і працевлаштування для українців часто займала більше часу через необхідність перекладів, визнання освіти й кваліфікацій, а також через високі вимоги до мови [34].

Крім того, потреба у швидкому забезпеченні житлом в перші тижні чи місяці після прибуття була критичною. У Польщі державні та місцеві органи влади спільно з міжнародними організаціями використовували школи, спортзали, великі приміщення для розміщення тимчасового притулку. Також працювали волонтерські організації, Церкви, громадські організації, які

надавали первинну допомогу, гуманітарну підтримку, засоби гігієни, одяг і продукти. У Німеччині, крім державних притулків, активно діяли благодійні організації; частина українців була прийнята у приватні домогосподарства чи через програми розселення. У багатьох землях були запроваджені екстрені правила доступу до медичних послуг для дітей та вагітних, спрощені процедури для звернення до соціальної допомоги.

У 2022 році населення Німеччини з міграційним походженням становило 24,3% від загальної чисельності населення. У 1950-х і 1960-х роках Німеччина підписала двосторонні угоди про наймання робочої сили з такими країнами, як Італія, Іспанія, Греція, Португалія, Туреччина, Югославія, Марокко та Туніс. Масове переселення через возз'єднання сімей трудових мігрантів почалося наприкінці 1960-х та на початку 1970-х років.

У Німеччині громадяни країн, що не входять до Європейського Союзу, мають можливість бути працевлаштованими як сезонні працівники за певних умов та вимог, викладених у Директиві 2014/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 року про умови в'їзду та проживання громадян країн, що не входять до Європейського Союзу, для сезонної праці [23, с. 13]. У минулому такі угоди про працевлаштування укладалися з країнами, які прагнули приєднатися до Європейського Союзу, такими як Польща, Чеська Республіка, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія та Хорватія. Однак ці угоди втратили чинність, коли ці країни стали членами ЄС. Відтоді громадяни цих країн мають право на вільне пересування працівників у межах Європейського Союзу.

Німеччина має комісара з питань інтеграції, експертну комісію з питань інтеграції, плани інтеграції та законодавство з питань інтеграції. Німеччина набрала 58 з 100 балів за шкалою MIPEX 2020, що означає, що країна забезпечує мігрантам основні права та рівні можливості, але не гарантує безпечне майбутнє.

Визнані біженці та особи, яким надано додатковий захист, мають повний доступ до ринку праці. Особи, які шукають притулку, мають дозвіл на

проживання (*Aufenthaltsgestattung*) і проживають у центрах первинного прийому, мають право на дозвіл на роботу через 9 місяців після початку процедури надання притулку за певних умов. Це стосується осіб, які шукають притулку, чия процедура ще триває або чия апеляція перебуває на розгляді. Колишні особи, які шукають притулку, з дозволом терміном перебування (*Duldung*), які все ще зобов'язані залишатися в центрах прийому, можуть отримати дозвіл на роботу лише після 6-місячного періоду очікування на розсуд органів влади. Це може стосуватися тих, чия заява була відхилена як неприйнятна або явно необґрунтована, а їхня апеляція все ще розглядається в адміністративних судах.

Окрім вищезазначених обмежень, на практиці існують обмеження щодо доступу до ринку праці. По-перше, особи, які шукають притулку, повинні щоразу подавати заявку на отримання дозволу на роботу. Для цього вони повинні довести, що мають «конкретну» пропозицію про роботу, тобто роботодавець повинен заявити, що особа, яка шукає притулку, буде працевлаштована, якщо дозвіл на роботу буде надано. По-друге, працевлаштування можливе лише після схвалення Федерального агентства з питань зайнятості. Це схвалення підлягає «інспекції праці», тобто перевірці дотримання трудових прав та відповідності заробітної плати регіональним стандартам. Такий підхід, безперечно, позитивно впливає на дотримання трудових прав біженців, але створює досить складну процедуру найму таких осіб.

Кількість мігрантів, які тимчасово проживають у Польщі, за останні роки зростає. Зростає кількість трудових мігрантів, зацікавлених у тимчасовій зайнятості. Також зростає кількість іноземців, зацікавлених у навчанні в польських університетах. Польща не має окремої національної стратегії інтеграції. Певною мірою її відсутність компенсується посиленням співпраці між містами, що входять до Союзу польських метрополій, та розвитком місцевої інтеграційної політики протягом останніх років.

29 січня 2022 року набула чинності поправка до Закону про іноземців у Польщі, яка спрощує та прискорює процедури працевлаштування. Вимога до осіб, які подають заявку на тимчасовий дозвіл на проживання та роботу, надавати документи, що підтверджують місце проживання та джерело стабільного і регулярного доходу, була скасована. Натомість необхідно лише, щоб заробітна плата особи (незалежно від тривалості роботи та виду контракту) не була нижчою за встановлений законом мінімальний розмір оплати праці. Це означає, що кожен іноземець, навіть працюючи неповний робочий день, повинен заробляти щонайменше 3010 злотих бруто на місяць (приблизно 665 євро) [23, с. 15]. Згідно з останнім звітом Національного банку Польщі (NBP), іммігранти, які проживають у Варшаві, працюють більше і заробляють менше, ніж громадяни польської столиці. Більшість тих, хто втік з України, знайшли роботу в Польщі з кваліфікацією нижче рівня освіти, згідно з дослідженням Міграційної платформи EWL58 та Варшавського університету.

Важливо, що станом на кінець грудня 2024 року в ЄС було вже близько 4,3 мільйона осіб під тимчасовим захистом, із яких майже половина — жінки із дітьми, і що Польща та Німеччина залишались країнами з найбільшим числом таких осіб — приблизно 991,630 осіб у Польщі та 1,161,450 у Німеччині [29].

Ці дані дозволяють зробити висновок, що підтримка інтеграції українців з самого початку була спрямована не лише на забезпечення правового статусу, але й на соціальну і гуманітарну підтримку — у Польщі через спрощені адміністративні процедури, у Німеччині через значне залучення інституцій. Однак демографічний склад (висока частка жінок і дітей) створює специфічні виклики щодо догляду, житла й умов працевлаштування, які обидві країни мають враховувати в довгостроковій політиці.

Окрім цього, обидві країни запровадили механізми, що дозволяли українцям швидко отримувати статус тимчасового захисту, завдяки якому з'явилося юридичне право на перебування, роботу й соціальні послуги. Проте

темпи, умови й галузі працевлаштування значно різнилися. У Німеччині кількість офіційно працевлаштованих людей з України зростала й зафіксована на рівні близько 296 тис. осіб станом на листопад 2024 [33]; у Польщі офіційні оцінки працевлаштованих українців у 2024–2025 рр. коливалися навколо 690–709 тис. (офіційні опитування, адміністративні дані) [35]. При цьому Польща зробила ставку на спрощення адміністративних процедур: українці можуть отримати PESEL-номер, що дає доступ до офіційної реєстрації, дозволу на роботу та соціальних послуг[36]. Це значно полегшило вихід на ринок праці в багатьох випадках.

Порівняльний аналіз економічної інтеграції українських мігрантів у Польщі та Німеччині (табл. 2.3), дозволяє виявити спільні риси та відмінності у підходах цих країн до включення українців у національні економіки. Обидві держави стали ключовими напрямками міграції українців після 2022 року, проте їхні моделі економічної інтеграції сформувалися в різних інституційних та соціально-економічних умовах.

Таблиця 2.3 Порівняльний аналіз економічної інтеграції українських мігрантів у Польщі та Німеччині

Показник	Польща	Німеччина
Кількість працевлаштованих українців (2024 р.)	779 300 осіб	296 000 осіб
Основні сектори зайнятості	Будівництво, логістика, торгівля, обслуговування, с/г	Виробництво, соціальні послуги, охорона здоров'я, готельно-ресторанна справа
Середній вік мігрантів	30–44 роки	25–49 років
Тип зайнятості	Тимчасова, сезонна, цивільно-правові контракти	Переважно офіційна зайнятість із соц. внесками
Основні бар'єри інтеграції	Низька оплата, житло, нестача дитсадків	Мовний бар'єр, визнання дипломів, бюрократія
Механізми підтримки	PESEL, доступ до ринку праці без дозволу, програми адаптації	Тимчасовий захист, інтеграційні курси, мовна підтримка, програми перекваліфікації
Темпи інтеграції (працевлаштування серед зареєстрованих)	~60–65 %	~33–35 %

*Джерело: складено автором самостійно

У Польщі інтеграція українців на ринок праці відбувається динамічно та з помітно вищими темпами, ніж у більшості інших країн Європейського Союзу. На жовтень 2024 року в Польщі офіційно працювало понад 779 300 громадян України, що складає майже 5 % від усіх осіб, які здійснюють соціальні внески до системи Управління соціального страхування (ZUS) [37]. За даними цього органу, українці є найбільшою групою серед іноземців, застрахованих у країні — понад 800 000 осіб із загальної кількості 1,2 млн іноземців, що сплачують соціальні внески.

Перші місяці після початку масової міграції були складними — більшість українців працювали нижче свого рівня кваліфікації через мовний бар'єр і відсутність підтверджених дипломів.

У Польщі мовний бар'єр дещо менш виражений завдяки відносній мовній близькості української та польської мов, а також значній спільноті україномовних осіб. Це сприяло швидшій адаптації українців у повсякденному житті. Однак у професійному середовищі відсутність знання польської мови залишається значною перепорою для кар'єрного зростання, особливо в сферах, що вимагають високої кваліфікації. Однак уже у 2024 році ситуація змінилася: близько 45 % українців були зайняті у сферах, що відповідають їхній професійній підготовці, а ще 35 % пройшли мовні курси або короткострокові навчальні програми, організовані Міністерством сім'ї та соціальної політики Польщі спільно з ЄС.

Серед основних галузей зайнятості українців — будівництво, логістика, готельно-ресторанний сектор. Польські роботодавці високо оцінюють гнучкість та готовність українців до навчання, що сприяло подоланню дефіциту робочої сили, який у 2023–2024 роках відчувався у промисловості та сфері обслуговування.

Польща забезпечує швидший та простіший доступ до ринку праці. Проте рівень середньої заробітної плати українців у Польщі нижчий — у 2024 році він становив близько 73 % від середньої зарплати поляків, тоді як у Німеччині цей показник перевищує 80%.

За даними ZUS (Польща), на кінець 2024 року українці становили одну з найбільших іноземних груп, що сплачують соціальні внески.

В Німеччині серед працюючих 245 200 працівників обіймали посади, з яких сплачуються внески на соціальне страхування. У червні 2024 року понад половина з них були кваліфікованими робітниками. Українські працівники часто працюють на посадах у виробництві, роздрібній торгівлі, охороні здоров'я та соціальному секторі, будівництві, готельному бізнесі та у сфері бізнес-послуг, що включає, наприклад, тимчасову роботу, садівництво та управління будівлями. З огляду на демографічні тенденції в Німеччині, багато підприємств також зацікавлені в потенційній вигоді, яку пропонують працівники з України, які зараз присутні на ринку праці або будуть доступні в майбутньому.

Мовний бар'єр є однією з основних перешкод для інтеграції українських біженців на ринку праці в обох країнах. У Німеччині доступ до мовних курсів є обов'язковим для осіб, які отримали тимчасовий захист, проте їхня ефективність та доступність можуть варіюватися залежно від федеральної землі. Окрім 211 000 громадян України в Німеччині, які є безробітними, 98 000 наразі відвідують інтеграційні курси, 29 000 – мовні курси, пов'язані з роботою, а 21 000 – залучені до програм ринку праці [38]. Загалом, досягнуто значного прогресу в інтеграції громадян України до німецького ринку праці. Незважаючи на складну економічну ситуацію, рівень інтеграції громадян України у 2024 році зріс більш ніж удвічі, і тому показав дуже хороші результати порівняно із загальним середнім показником.

Також варто додати, що у Польщі спостерігається активна підприємницька діяльність серед українських біженців. Відкриття малих підприємств, таких як магазини, кафе, будівельні компанії, стало важливим елементом їх економічної інтеграції. Це також сприяло зростанню ВВП Польщі на 2,7% у 2024 році [39]. На відміну від Польщі, де зафіксовано помітне зростання підприємницької активності серед українських біженців, у Німеччині подібна тенденція не простежується на статистично

підтверджуваному рівні. Станом на 2025 рік у відкритих офіційних джерелах відсутні репрезентативні дані, які б дозволили говорити про масове відкриття бізнесів громадянами України або про вимірюваний вплив такої діяльності на економічний розвиток країни. Хоча в медіа зустрічаються окремі приклади успішного започаткування українцями малих підприємств, ці випадки мають радше індивідуальний характер та не формують загальної статистичної тенденції.

Порівняльний аналіз засвідчує, що Польща у період масового притоку українських мігрантів виконала роль швидкого та гнучкого хосту, забезпечивши значний обсяг робочих місць і запровадивши оперативні механізми доступу до ринку праці. Це дозволило досягти високого рівня зайнятості українців у короткостроковій перспективі та сприяло їхній швидкій економічній адаптації. Водночас така модель інтеграції значною мірою орієнтована на кількісні показники залучення робочої сили, що зумовлює концентрацію українських мігрантів у секторах із нижчим рівнем оплати праці та обмеженими можливостями професійного зростання, залишаючи відкритим питання відповідності займаних посад їхній професійній кваліфікації та накопиченому людському капіталу.

Німеччина, своєю чергою, реалізує більш структуровану та інституційно врегульовану стратегію економічної інтеграції українських мігрантів. З одного боку, це дозволяє цілеспрямовано залучати українців до секторів економіки з гострим дефіцитом кадрів, поєднуючи працевлаштування з мовною підготовкою, інтеграційними курсами та процедурами визнання кваліфікацій. З іншого боку, формалізований характер цих процесів і високі мовні вимоги часто уповільнюють доступ українських мігрантів до високооплачуваних і висококваліфікованих професій на початковому етапі перебування, що може негативно впливати на їхню короткострокову економічну активність.

Для обох країн ключовим викликом на середньострокову перспективу залишається перехід від переважно тимчасових і кризових рішень до стійких механізмів економічної інтеграції, зокрема вдосконалення процедур визнання

професійних і академічних кваліфікацій, розвитку програм професійної перекваліфікації та створення умов для ефективного використання людського капіталу українських мігрантів. Водночас важливим напрямом політики є формування стимулів для майбутнього добровільного повернення кваліфікованих працівників в Україну за умов безпеки та післявоєнного відновлення економіки.

2.3 Оцінювання перспектив та викликів повернення українських мігрантів

Питання добровільного, безпечного та сталого повернення українських мігрантів є одним із ключових пріоритетів сучасної державної політики, оскільки саме повернення людського капіталу у повоєнний період визначатиме можливості економічного відновлення, демографічної стабілізації та модернізації ринку праці. За різними оцінками, понад 6 мільйонів громадян України перебувають за кордоном у статусі тимчасового захисту, значна частина з яких проживає в країнах ЄС, насамперед у Польщі та Німеччині. Міграційна поведінка цієї групи залишається динамічною та залежною від низки факторів — від безпекової ситуації в Україні до якості інтеграційних послуг, доступних у приймаючих країнах.

Міжнародні організації наголошують, що повернення має бути виключно добровільним, інформованим і проводитися у спосіб, який гарантує людську гідність та безпеку. Міжнародна організація з міграції зазначає [40], що передумовами будь-яких програм повернення є достатній рівень безпеки, функціонування базових послуг, доступ до житла та відновлення економічної активності на території України. UNHCR також визначає, що повернення можливе лише тоді, коли держава здатна забезпечити мігрантам умови для соціальної та економічної реінтеграції, а також гарантувати доступ до системи захисту.

Країни ЄС, у тому числі Польща та Німеччина, підтримують добровільне повернення через власні програми (GIZ, BAMF, IOM Return and Reintegration Programmes), спрямовані на індивідуальне консультування, підготовку до повернення, фінансову допомогу та післяприбуттєву підтримку на етапі стабілізації. Однак ефективність таких програм у випадку українських мігрантів залишається обмеженою не через їх якість, а через об'єктивні обставини війни, які продовжують стримувати рішення про повернення.

Польща є однією з ключових країн, що прийняли українців. За даними дослідження Інституту структурних досліджень (IBS) [41], 88 % українців у Польщі декларують довгострокове бажання повернутися до України, але лише 17 % планують зробити це у короткостроковій перспективі. Важливим чинником, який підвищує ймовірність повернення, є явище “task degradation” — коли висококваліфіковані спеціалісти вимушені працювати на роботах з низькою кваліфікацією та рутинними завданнями. Польські дослідники підкреслюють, що ця невідповідність між реальним рівнем кваліфікації та зайнятістю створює “ефект тимчасовості”, який підсилює бажання мігрантів повернутися після стабілізації ситуації в Україні.

Інші польські дослідження підтверджують, що намір повернутися також залежить від:

- рівня доходу та можливості його підвищення;
- доступу до житла;
- рівня соціальної підтримки;
- задоволеності якістю дошкільної та шкільної освіти для дітей;
- наявності соціальних зв'язків у Польщі та Україні.

У межах дослідження з метою доповнення теоретичного та аналітичного аналізу емпіричними даними було застосовано якісний метод дослідження — напівструктуровані глибинні інтерв'ю з українськими біженцями, які перебувають у Німеччині. Використання цього методу дало змогу отримати безпосередні свідчення про досвід міграції, процеси соціально-економічної адаптації та інтеграції українців у приймаючому середовищі. Серія інтерв'ю з

17 респондентами дозволила глибше зрозуміти індивідуальні міграційні стратегії, мотивації та очікування українських біженців, а також оцінити чинники, що впливають на ухвалення рішень щодо тривалості перебування за кордоном або можливого повернення до України. Отримані результати створюють емпіричне підґрунтя для аналізу ключових викликів інтеграції та ролі європейських партнерів у формуванні умов як для адаптації українців у Німеччині, так і для планування їх подальшої реінтеграції.

Для наочності та кращого аналізу результатів дослідження була побудована таблиця (табл. 2.4) з даними всіх 17 опитаних, яка включає ключові показники: причини переїзду, рівень зайнятості, мовну підготовку, відчуття безпеки, стресові фактори, оцінку поточного життя та плани на довгострокове майбутнє. Завдяки такій візуалізації стає очевидним, що більшість опитаних відчують позитивні аспекти перебування в Німеччині, зокрема стабільність, безпеку та можливості працевлаштування, але водночас зберігають психологічний зв'язок із Україною.

Отже, дивлячись на таблицю 2.4, основним мотивом виїзду українців з України була війна та загроза життю, при цьому деякі респонденти також зазначали освітні можливості або наявність родини в Німеччині. Наразі більшість опитаних мають тимчасову зайнятість, підробки або проходять курси німецької мови, що дозволяє їм інтегруватися та забезпечувати базову економічну стабільність. Успішне працевлаштування і навчання надають відчуття стабільності та безпеки, чого їм бракувало в Україні в умовах війни.

Водночас респонденти зазначають низку труднощів, зокрема мовний бар'єр, бюрократичні перешкоди, затримки в отриманні документів та медичних послуг, а також стрес, пов'язаний з невизначеністю щодо майбутнього. Ці фактори впливають на психологічний стан біженців та їхню здатність швидко адаптуватися до нового середовища.

Довгострокове майбутнє українці оцінюють по-різному: частина респондентів планує залишитися в Німеччині через стабільність, роботу та освітні можливості, частина — повернутися в Україну за умови завершення

війни та створення сприятливих економічних та соціальних умов. Серед ключових факторів, що могли б сприяти поверненню, респонденти називали

Таблиця 2.4 – Ключові чинники та наслідки міграції, визначені респондентами*

№	Причина виїзду	Поточна ситуація	Страх/стрес	Майбутнє	Фактори повернення
1	Війна, небезпека	Вивчення мови, підробка	Так, через мову, нове середовище	Німеччина	Робота, нові можливості
2	Війна	Вивчення мови, підробка	Так, через мову	Німеччина	Робота
3	Війна, окупація Херсона	Підробка, курси німецької	Так, страх за життя та майбутнє	Німеччина	Безпека, робота
4	Війна	Робота, вивчення мови	Так, мовний бар'єр	Німеччина	Стабільність, робота
5	Війна	Робота, вивчення мови	Так	Німеччина	Стабільність, робота
6	Війна	Підробка, навчання	Так, стрес за майбутнє	Німеччина	Робота
7	Війна	Робота, вивчення мови	Так	Україна/Німеччина	Родина
8	Війна	Підробка	Так	Німеччина	Стабільність, робота
9	Війна	Робота	Так	Німеччина	Стабільність, робота
10	Війна	Робота, мовні курси	Так, страх мовного бар'єру	Німеччина	Безпека, робота
11	Війна	Підробка, вивчення мови	Так	Німеччина	Робота, нові можливості
12	Війна	Підробка, вивчення мови	Так	Німеччина/невизначено	Нові можливості
13	Війна	Мовні курси, навчання	Так	Україна/Німеччина	Родина
14	Війна	Підробка	Так	Україна/Німеччина	Безпека, робота
15	Війна	Тимчасова робота	Так	Україна/Німеччина	Родина, дім
16	Війна	Навчання, комфорт	Так	Україна	Родина, дім, патріотизм
17	Війна	Робота, відчуття безпеки	Так	Німеччина/невизначено	Безпека

*Джерело: складено автором самостійно

наявність родини та друзів, безпечне середовище, стабільну роботу та економічну перспективу.

Також, загальна оцінка отриманих даних свідчить, що адаптація в Німеччині значною мірою залежить від безпеки, зайнятості, мовної підготовки та соціальної підтримки. Водночас, незважаючи на певний рівень інтеграції, психологічний зв'язок із батьківщиною та патріотичні мотиви залишаються вагомим фактором, який визначає потенційне повернення в Україну після стабілізації ситуації.

Рисунок 2.1 відображає однозначний та однорідний мотив міграції серед усіх опитаних респондентів. У 100% випадків причиною виїзду стала повномасштабна війна та пов'язані з нею загрози безпеці. Це свідчить про те, що міграція носила виключно вимушений характер і була спричинена критичною необхідністю захисту життя, здоров'я та добробуту респондентів та їхніх сімей.

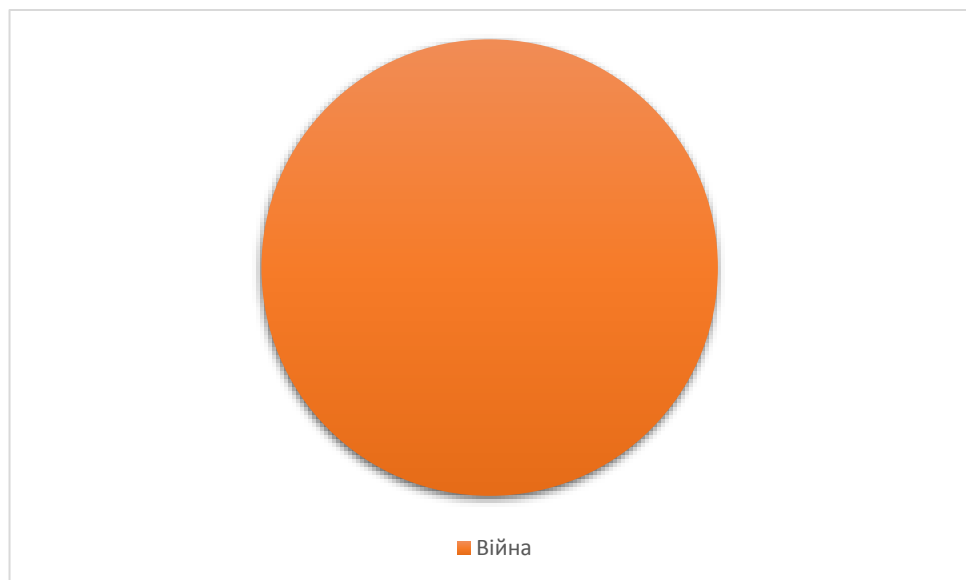

Рисунок 2.1 – Причина виїзду респондентів в Німеччину*

*Джерело: складено автором самостійно

Таким чином, такий результат підкреслює масштаб впливу воєнних подій на міграційні процеси, а також пояснює високий рівень емоційної,

соціальної та економічної вразливості опитаних. Він також підтверджує, що саме безпековий чинник є визначальним у прийнятті рішень про переміщення, і його подолання є ключовою умовою для повернення українців додому.

Рисунок 2.2 відображає уявлення опитаних респондентів щодо свого подальшого життя та довгострокових планів. Результати демонструють різноспрямованість настроїв: частина респондентів хотіли б прожити на дві країни, інші розглядають можливість тривалого проживання за кордоном, а деякі поки не визначилися зі своїми планами. Така варіативність пояснюється різними індивідуальними умовами, рівнем адаптації, професійними можливостями та особистими сімейними факторами. Цей показник є важливим для аналізу потенційного повернення українців із міграції та оцінки соціально-економічних тенденцій, зокрема рівня стабільності та довіри до майбутнього в Україні.

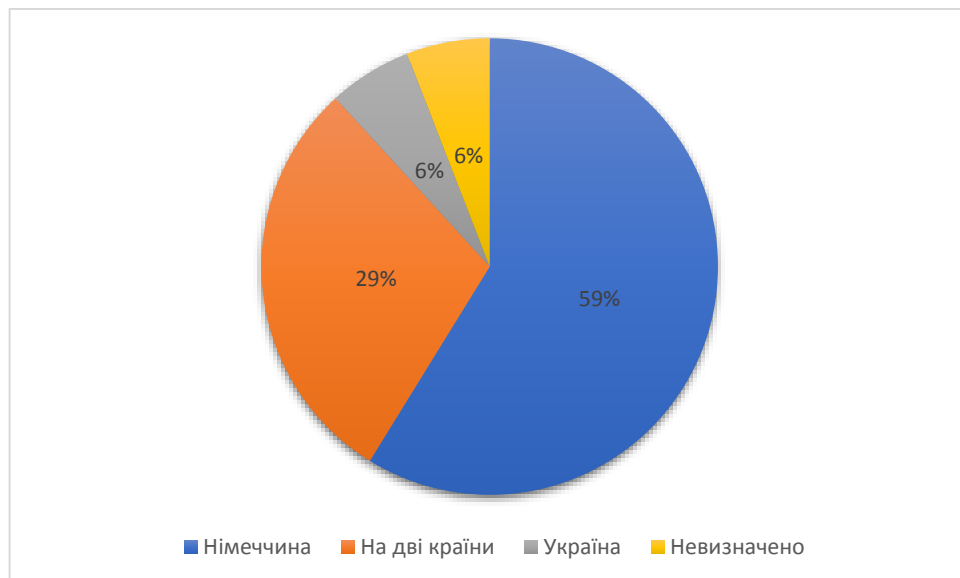

Рисунок 2.2 – Плани на майбутнє опитаних респондентів*

*Джерело: складено автором самостійно

Рисунок 2.3 відображає умови, які, на думку опитаних, могли б мотивувати їх до повернення. Серед ключових мотивувальних факторів найчастіше виділяються доступ до роботи з гідною оплатою, покращення безпекової ситуації, стабільність та зростання економіки, відновлення

інфраструктури, а також гарантії соціальних прав і підтримки. Частина респондентів наголошує на значенні сімейних зв'язків та бажанні повернутися після завершення війни. Ці результати дозволяють визначити пріоритетні напрями державної політики щодо реінтеграції мігрантів та забезпечення їх зацікавленості у поверненні.

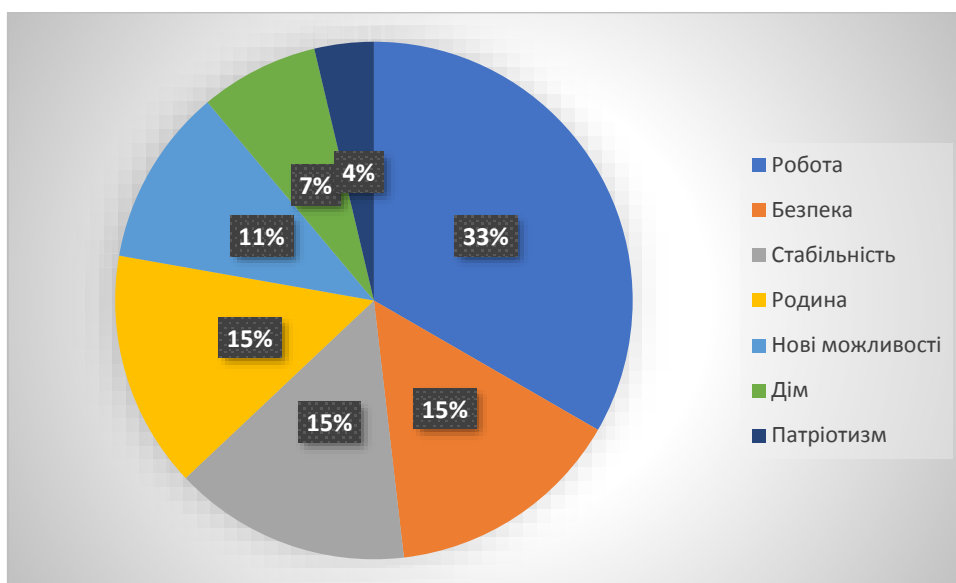

Рисунок 2.3 – Фактори повернення в Україну*

*Джерело: складено автором самостійно

Аналіз результатів опитування дозволяє окреслити ключові перспективи та виклики, пов'язані з можливим поверненням українців, які були вимушено переміщені внаслідок повномасштабної війни. Оскільки у 100% респондентів причиною виїзду стали воєнні дії, питання повернення нерозривно пов'язане з безпековою ситуацією в країні. Саме вона залишається базовим та визначальним чинником у прийнятті подальших рішень.

З огляду на результати опитування щодо планів на майбутнє (див. рис.2.2), настрої опитаних є неоднорідними: частина респондентів розглядає можливість повернення після завершення війни, інші фокусуються на тимчасовому чи довготривалому перебуванні за кордоном, а деякі не сформулювали остаточних планів. Це свідчить про те, що адаптація до нових

умов життя, рівень соціальної інтеграції та доступ до стабільних ресурсів за кордоном впливають на формування перспектив повернення.

Дані рисунку 2.3 показують, що перспективи повернення насамперед пов'язані з покращенням безпеки, економічним відновленням та створенням можливостей для гідного працевлаштування. Важливими залишаються також відновлення інфраструктури, доступність житла, соціальна підтримка та загальна політична стабільність. Разом із тим ці ж елементи одночасно формують і ключові виклики: їх недостатній рівень може сповільнювати або навіть унеможливлювати рішення про повернення.

Отже, результати дослідження засвідчують, що повернення українських мігрантів має значний соціально-економічний потенціал, однак його реалізація безпосередньо залежить від цілісного комплексу умов, які мають бути сформовані та забезпечені на рівні державної політики України у тісній координації з міжнародними партнерами. Повернення не є автоматичним наслідком завершення воєнних дій, а потребує системних рішень, спрямованих на подолання безпекових, економічних та інституційних бар'єрів, з якими стикаються потенційні репатріанти.

Усунення наявних викликів, зокрема нестачі житла, обмежених можливостей працевлаштування, складнощів із визнанням кваліфікацій і доступом до соціальних послуг, є необхідною передумовою для формування сприятливого середовища реінтеграції. Водночас важливу роль відіграє передбачуваність і прозорість державної політики, яка має забезпечити юридичну визначеність статусу осіб, що повертаються, та зрозумілі механізми їх соціально-економічного включення.

У ширшому контексті ефективна реінтеграція українців, які набули нового професійного досвіду, знань і компетентностей за кордоном, може стати важливим чинником відновлення людського капіталу, модернізації економіки та посилення інституційної спроможності держави. Саме тому поєднання національних зусиль із підтримкою європейських і міжнародних партнерів є ключовою умовою перетворення потенціалу повернення

українських мігрантів на реальний ресурс сталого розвитку України у середньо- та довгостроковій перспективі.

3 СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ НА БАТЬКІВЩИНУ

3.1 Участь європейських партнерів у плануванні повернення українських мігрантів

Проблема повернення українських мігрантів посідає центральне місце в контексті формування довгострокової стратегії відновлення держави та її інтеграції до європейського простору. Вона поєднує гуманітарний, економічний і політичний виміри, що робить її предметом активної співпраці між Україною та європейськими партнерами.

Масштаби вимушеної міграції стали безпрецедентними для європейського континенту після Другої світової війни. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), станом на грудень 2024 року в країнах Європейського Союзу перебувало понад 4,3 мільйона українських громадян, які отримали тимчасовий захист або подали заяви на притулок.

Зі зростанням тривалості війни питання повернення українських мігрантів поступово виходить на перший план у політичному дискурсі Європейського Союзу. Йдеться не лише про добровільне повернення після закінчення бойових дій, а й про планування умов, які дозволять людям безпечно та гідно відновити життя на батьківщині. Саме тому країни ЄС, міжнародні організації та українські урядові інституції почали тісно співпрацювати в напрямку формування політик «sustainable return» — тобто сталого, підготовленого повернення, що враховує економічні, соціальні та психологічні аспекти.

Серед головних завдань цієї співпраці — не допустити «втрати покоління» висококваліфікованих українських фахівців, які вже інтегрувалися у європейські економіки, а також зберегти соціальні, культурні й економічні зв'язки українців із рідною державою. Такі дії вимагають комплексного підходу, який включає:

- політичну координацію на рівні ЄС;
- економічну підтримку українських громад;
- створення інфраструктури для реінтеграції поверненців в Україні;
- інформаційні кампанії щодо можливостей повернення;
- спільне планування з українськими органами влади.

У цьому контексті Європейська комісія, уряди Німеччини, Польщі, Чехії та інших держав стали ключовими партнерами України у процесі розроблення стратегій післявоєнного відновлення та реінтеграції громадян, що перебувають за кордоном. Таким чином, участь європейських партнерів у плануванні повернення українських мігрантів має системний характер, який охоплює як політичний, так і соціально-економічний виміри.

На рівні ЄС, Рада ЄС ухвалила 16 вересня 2025 року рекомендацію щодо координованого підходу до переходу з тимчасового захисту до повернення чи іншого статусу. Це рішення покликане забезпечити спільну відповідальність країн-членів у питаннях повернення та надати керівні вказівки щодо планування поступового виходу з тимчасового захисту.

Крім того, міжнародна організація міграції (МОМ) висуває концепцію, що час для планування повернення і підготовки реінтеграційної підтримки настав вже зараз, оскільки дискусії про повернення ведуться як в Україні, так і в країнах перебування. МОМ має потужний багатогалузевий оперативний потенціал та широку присутність на місцях по всій Україні та в усіх відповідних країнах, що зазнали впливу. Цей потенціал підкріплений багатотематичною експертизою, здатністю швидко реагувати та розширювати операції. Завдяки своєму багаторічному мандату та багатогалузевій експертизі МОМ має міцні позиції для успішної реалізації програм повернення та реінтеграції на основі прав людини та їх поєднання з більш широкою роботою з переходу, відновлення та розвитку в Україні. МОМ буде активно співпрацювати та тісно взаємодіяти з урядом України, урядами країн, що приймають біженців, відповідними регіональними та міжнародними суб'єктами, спеціалізованими організаціями громадянського суспільства з

метою зміцнення співпраці та партнерських відносин для забезпечення скоординованих заходів реагування [42]. MOM підтримує гуманітарні програми, програми відновлення, що сприяє загальним безпечним і гідним умовам для повернення, і зобов'язується підтримувати репатріантів та їхні громади таким чином, щоб забезпечити їхню безпеку, поважати їхні права людини та сприяти довгостроковій стабільності та розвитку країни. В рамках створення сприятливих умов для безпечного та гідного повернення MOM збільшить свою підтримку уряду України у відновленні та реконструкції, включаючи реконструкцію прикордонних пунктів, підтримку охорони здоров'я та соціальних послуг.

У контексті повернення основне завдання політичної та інституційної участі — забезпечити, щоб українці мали можливість гідного вибору, інформаційної підтримки та майданчики для нового старту в рідній країні. Водночас ці програми також служать інструментом збереження людського ресурсу України та створення зв'язків із тими, хто може повернутися, коли стане можливо.

Що важливо, участь окремих європейських держав у плануванні повернення українських мігрантів представлена різноманітним набором інструментів — від фінансування відбудови й програм підтримки підприємництва в Україні до консультативних центрів, підготовчих курсів та експортованих моделей соціальної підтримки. Детальний розгляд практик Німеччини та Польщі, що ілюструють спектр підходів — від робочих механізмів супроводу осіб, які хочуть повернутися, до масштабних інвестиційних і відновних інструментів, котрі формуватимуть макроекономічні умови для їх повернення.

Європейські партнери активно включаються в планування повернення українських мігрантів через фінансування програм попередньої підготовки, консультативні центри, проекти перепрофілювання та створення більш сприятливих умов для реінтеграції. Німеччина застосовує багаторівневий підхід, який поєднує національні ініціативи, проекти міжнародного

співробітництва та реалізацію практик через виконавчі агенції. Наприклад, німецька організація Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) реалізовує проєкт «Preparatory Measures for Return Germany», який передбачає тренінги, оцінку кваліфікацій, консультації щодо підприємництва та пряме супроводження осіб, які бажають повернутися до країни походження. Цей проєкт охоплює регіони Гамбург, Кельн, Штутгарт і Мюнхен, включаючи мобільне консультування у центрах прийому біженців [43].

Окрім цього, програма StartHope@Home (Social Impact gGmbH) підтримує тих, хто планує повертатися, через індивідуальні консультації, мовно-професійні курси та мережеві контакти з організаціями в країні походження. Програма має три фази: профілювання, кваліфікація та реінтеграція [44].

Також діє спільна ініціатива GIZ — Centres for Migration and Development (ZME), які виступають консультаційними центрами для мігрантів, що бажають повернутися або зробити короткострокове переміщення. Центри надають інформацію про можливості, підтримку і місцеві партнерські мережі в країнах повернення [43].

Німеччина також спрямовує фінансові й технічні ресурси на відновлення інфраструктури та створення робочих місць в Україні, що є критичним для сталого повернення: BMZ та GIZ мають програмні пакети співпраці з українськими міністерствами у сфері зайнятості й економічного відновлення.

Польща як країна з найбільшою кількістю українських громадян у ЄС, формує політику, яка поєднує екстренний прийом і поступове планування повернення: від законодавчих актів, що гарантують соціальні права, до підтримки місцевих ініціатив, орієнтованих на бізнес і відбудову.

Польський «спеціальний» закон та подальші зміни до регулювання (продовження строків перебування, адаптація пільгових механізмів) забезпечили правову базу для тимчасового захисту та одночасно створили інструменти для поступового повернення шляхом продовження права на

збереження соціальних зв'язків та доступу до державних послуг під час тимчасового перебування. Також, польські місцеві уряди (воєводства і гміни) у співпраці з міжнародними донорами створюють програми сприяння підприємництву українців, трансферу навичок і створенню бізнес-партнерств, що можуть стати джерелом працевлаштування при поверненні. Доступні ресурси також фінансуються через європейські структурні фонди, спрямовані на регіональне відновлення [45].

На сайті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) Польща існує сторінка «Ukraine is Home: Information about continued stay in host countries and opportunities regarding visits and voluntary return», де доступна інформація про юридичні, адміністративні кроки, які потрібно пройти тим, хто планує повернення; про умови, які потрібно врахувати; а також про те, як перебування в Польщі або рішення повернутись може вплинути на статус тимчасового захисту та доступ до послуг [46].

Польща підтримує ініціативи, які дозволяють українським підприємцям підтримувати бізнес-зв'язки з рідною країною (наприклад, програми транснаціональної підтримки МСП), що створює передумови для поступового відновлення економічної активності у вигляді повернення інвестицій та робочих місць.

Окрім Німеччини й Польщі, окремі ініціативи, як-то чеські «unity hubs» або програми Словаччини та країн Балтії сприяють створенню мережі підтримки для майбутнього повернення. На рівні ЄС реалізуються фінансові інструменти, що створюють макроекономічні передумови для повернення: Ukraine Facility — пакет допомоги на €50 млрд для відновлення [47].

У міру того, як дискусії про повернення до України набирають обертів на міжнародному рівні, важливо забезпечити, щоб ці розмови були зосереджені на перспективах, намірах і потребах біженців, переважна більшість яких — це жінки та діти, а також на відповідних принципах міжнародного права. Будь-які рішення про повернення повинні бути обґрунтованими та повністю добровільними, а також ухвалюватися без

спонукань до передчасного повернення, включаючи обмеження можливості біженців отримати правовий статус, документи, доступ до національних систем соціального захисту та інших прав і допомоги в країнах, що їх приймають.

Багато біженців продовжують висловлювати обґрунтовані побоювання щодо своєї безпеки в Україні, можливості повернутися до своїх домівок та стійкої реінтеграції [48]. Тому надзвичайно важливим є збереження їх доступу до міжнародного захисту. Хоча ситуація в Україні не дозволяє здійснювати масове повернення біженців у безпечні умови та з дотриманням їхньої гідності, ООН вважає, що тимчасовий захист залишається важливим інструментом міжнародного захисту для осіб, які були вимушені покинути країну.

Процес повернення українських громадян із країн Європейського Союзу супроводжується низкою соціально-економічних, інституційних та психологічних викликів. По-перше, значна частина мігрантів уже інтегрувалася в суспільства приймаючих країн, здобула стабільне працевлаштування, житло та доступ до якісних соціальних послуг. Це знижує мотивацію до повернення, особливо у сімей з дітьми, які відвідують місцеві школи та мають вищі стандарти життя.

По-друге, в Україні поки що не створено цілісної системи підтримки поверненців, зокрема програм економічної реінтеграції, професійної перекваліфікації та соціальної адаптації. Обмежені можливості на ринку праці, недостатній рівень заробітних плат і складна безпекова ситуація у деяких регіонах створюють додаткові бар'єри для тих, хто розглядає повернення.

По-третє, існують психологічні аспекти — почуття невизначеності, страх втрати соціального статусу, а також розрив соціальних зв'язків, що сформувалися за кордоном. За даними МОМ, частина українців, навіть висловлюючи намір повернутися, відкладає це рішення через відсутність довіри до державних інституцій і побоювання економічної нестабільності.

Незважаючи на наявні труднощі, існують позитивні тенденції, що формують основу для майбутнього повернення українських мігрантів. Таким чином, європейські партнери активно залучаються до розроблення стратегій підтримки добровільного повернення, які передбачають спільні програми професійного навчання, інвестиції в розвиток малого бізнесу та створення робочих місць в Україні.

Таким чином, участь європейських партнерів у плануванні повернення українських мігрантів характеризується комплексним і багаторівневим підходом, що поєднує гуманітарну допомогу, інструменти економічної реінтеграції та довгострокові цілі відновлення України. Важливу роль у цьому процесі відіграє Міжнародна організація з міграції, яка підтримує гуманітарні програми та програми відновлення, спрямовані на створення безпечних і гідних умов для повернення, а також зобов'язується супроводжувати репатріантів і громади, що їх приймають, із дотриманням прав людини та орієнтацією на довгострокову стабільність і розвиток країни.

Аналіз показав, що європейські партнери активно залучаються до процесу повернення українців через фінансування програм попередньої підготовки, функціонування консультативних центрів, реалізацію проєктів професійного перепрофілювання та створення сприятливіших умов для соціально-економічної реінтеграції. Особливо показовим є досвід Німеччини, яка застосовує багаторівневу модель, поєднуючи національні ініціативи, міжнародне співробітництво та практичну реалізацію через виконавчі агенції. Зокрема, діяльність GIZ у межах проєкту «Preparatory Measures for Return Germany» демонструє перехід до інституційно оформленої підтримки повернення шляхом тренінгів, оцінки кваліфікацій, консультацій з питань підприємництва та індивідуального супроводу осіб, які планують повернення.

У підсумку встановлено, що ефективне планування повернення українських мігрантів можливе лише за умови узгоджених дій України та європейських партнерів, поєднання інтеграційних політик у країнах перебування з підготовкою до реінтеграції та врахування безпекових і

економічних умов у країні походження. Європейські партнери виступають не лише приймаючою стороною, а й активними учасниками формування передумов для добровільного, сталого та соціально-економічно результативного повернення українських мігрантів.

У другому розділі проведено комплексний аналіз міжнародного та національного контексту інтеграції українських мігрантів у країнах Європейського Союзу, зосереджений на Польщі та Німеччині як ключових напрямках сучасної української міграції. Показано, що міграційна політика ЄС, адаптована до умов воєнного часу, створила безпрецедентні механізми тимчасового захисту, забезпечивши українцям законний статус, доступ до ринку праці, охорони здоров'я, освіти та соціальної підтримки.

Проведений аналіз особливостей економічної інтеграції українських мігрантів у Польщі та Німеччині показав, що обидві країни відіграють ключову роль у забезпеченні доступу українців до ринку праці, соціальних послуг та можливостей професійного зростання. Польща сформувала більш гнучку та оперативну систему інтеграційної підтримки, що ґрунтується на спрощених процедурах працевлаштування, широкій участі місцевих органів влади та значному залученні бізнесу. Німеччина натомість пропонує більш структуровану та інституційно розвинену модель інтеграції, де значну увагу приділено мовній підготовці, кваліфікаційному визнанню та довгостроковим освітнім траєкторіям.

Польща та Німеччина демонструють різні моделі інтеграційної взаємодії, що дозволяє виділити їх сильні та слабкі сторони. Польська модель характеризується швидкістю включення мігрантів до економічних процесів та гнучкістю ринку праці. Німецька модель — високим рівнем інституційної організованості, системною мовною та професійною підготовкою, акцентом на довгостроковій інтеграції.

Узагальнені результати підтверджують, що обидві країни відіграють вирішальну роль у збереженні та розвитку людського капіталу України в умовах війни. Досвід Польщі та Німеччини свідчить, що ефективна

інтеграційна політика базується на поєднанні гнучких механізмів доступу до ринку праці та довгострокових програм підтримки. Виявлені особливості та інституційні підходи можуть бути використані Україною для проєктування власної стратегії реінтеграції мігрантів, їх професійного розвитку та повернення після завершення війни.

3.2 Пріоритети державної політики України у сфері міграції та реінтеграції

У сучасних умовах для України питання міграції та реінтеграції громадян є стратегічно важливим елементом державної політики. Війна породила значну хвилю внутрішнього й зовнішнього переміщення, втрату людського капіталу, розрив соціальних зв'язків. Одночасно країна стоїть перед необхідністю створити умови для повернення, відновлення та мобілізації внутрішніх ресурсів. Політика міграції та реінтеграції має не лише компенсувати втрати, але і слугувати інструментом довготривалого розвитку, підтримки демографічної стабільності та імпульсом економічного відродження.

Головним викликом є поєднати зовнішньоорієнтовані політики — співпрацю з міжнародними організаціями та європейськими партнерами — з внутрішніми механізмами, які дозволять українцям повернутися за умов безпеки, отримати роботу та соціальну підтримку. Саме тому державна політика України має враховувати як зовнішні чинники (міжнародні зобов'язання, донорські програми, співпрацю з ЄС/IOM/UNHCR), так і внутрішні — законодавство, інститути, фінансування, регіональні механізми.

Українська правова система містить низку законів, постанов та нормативних актів, які регламентують питання міграції, статусу іноземців, прав та обов'язків осіб без громадянства, а також процедури повернення та реінтеграції. Наведемо ключові елементи правової бази, їхній зміст, а також поточні зміни та прогалини.

1. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» №3773-VI від 22 вересня 2011 року:

- визначає, хто є іноземцем і хто — особою без громадянства. Регламентує види перебування іноземців/безгромадян на території України (тимчасове, постійне, транзитне) [47];
- містить положення про обов'язки таких осіб — наприклад, дотримання законодавства України, термінів перебування тощо;
- включає процедури примусового повернення (forced return) та витіснення / депортації (expulsion) іноземців за порушення закону, а також положення про заборону на в'їзд за певних обставин.

2. Законодавчі зміни щодо біометричних даних та візового режиму:

- у 2021 році прийнято закон № 3630 «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»», що передбачає збирання біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час оформлення віз і транзиту через територію України. Це сприяє точнішій ідентифікації та контролю міграційних потоків [49].

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення та посилення відповідальності за порушення міграційного законодавства:

- Закон України від 29 червня 2023 року № 3196-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» посилив санкції за перевищення терміну перебування іноземців, проживання без належних документів, допомогу таким особам або сприяння у порушенні режиму перебування.

4. Положення про в'їзд, перебування, виїзд, повернення та реадмісію:

- Закон «Про статус біженців та осіб, які потребують додаткового захисту» — регулює процедури тимчасового або додаткового захисту, визначає права біженців;
- в законі про статус іноземців містяться положення про добровільне повернення іноземців/осіб без громадянства, процедури, за яких це можливо, терміни, відповідальність органів влади.

5. Останні зміни до законодавства та стратегічні документи:

- у 2024 році стартувала нова редакція та поправки до Державної міграційної політики (стратегічні документи), з метою гармонізації із стандартами ЄС. Зокрема, посилюються вимоги щодо контролю на кордонах, відповідальність за порушення законодавства про перебування;
- також зазначені кроки щодо удосконалення законів, які регулюють статус іноземців/осіб без громадянства, правові норми щодо реінтеграції, створення правових умов для тих, хто повертається.

Незважаючи на наявність базового законодавчого каркасу, українське міграційне право має суттєві прогалини, які обмежують ефективність програм повернення та реінтеграції громадян. Серед ключових варто назвати такі:

1. Недостатня конкретизація юридичних процедур для повернення осіб, які перебували під тимчасовим захистом у інших країнах. Закон України № 3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (2011) встановлює загальні правила перебування та статусу іноземців, але він не містить чітких, спеціалізованих норм щодо повернення українців, котрі мали тимчасовий захист за кордоном. Зокрема, відсутні уніфіковані процедури визнання їх легального статусу після повернення, які могли бути утрачено чи змінено під час перебування за кордоном.

2. Брак нормативів, що гарантували б комплексну підтримку після повернення. В чинному законодавстві відсутні законодавчі положення, які б прямо зобов'язували державу забезпечити поверненням доступ до житла, соціальних послуг, працевлаштування чи перекваліфікації. Без таких гарантій багато громадян, які повернуться, опиняться в ситуації, коли їм доведеться з нуля домагатися доступу до базових благ.

3. Обмеженість ресурсів та спроможностей регіональних органів влади. Навіть за наявності законодавчого механізму, його реалізація залежить від спроможності місцевих органів: чи мають вони фінансові ресурси, кадровий потенціал, адміністративні інструменти для супроводу повернення. У багатьох

регіонах існує нерівність у доступі до таких ресурсів, що призводить до нерівномірного виконання програм на місцях.

4. Посилення адміністративної відповідальності без відповідної супровідної підтримки. Останні зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення збільшили штрафи та санкції за порушення строків перебування чи документального статусу. Проте ці посилення не супроводжуються створенням механізмів консультаційної підтримки, інформування чи допомоги для тих, хто опинився в легальному вакуумі. Це може призвести до тенденції, коли норми закону стають більше каральними, ніж стимулювальними.

5. Відсутність централізованих систем обліку мігрантів і потенційних повернень. Україна не має єдиного державного реєстру, який би фіксував громадян, що перебувають за кордоном, їхній професійний профіль, ресурсні зв'язки, бажання повернутися тощо. Без таких даних складно планувати цільові програми повернення, розподіляти ресурси й уникнути дублювання зусиль.

Наразі Україна перебуває в процесі адаптації своєї політико-правової системи до викликів війни та міграції. Деякі елементи вже функціонують: наприклад, визнання статусу внутрішньо переміщених осіб, механізми адресної допомоги, програми підтримки від міжнародних донорів та неурядових організацій. Однак система реінтеграції громадян, які повернуться з-за кордону, ще не має сталого інституційного супроводу, комплексних програм перекваліфікації, чітких моделей партнерства з регіональними громадами й відсутня масштабна державна програма повернення.

За оцінками дослідників, 1–2 мільйони українців вже повернулися станом на весну 2024 року, незважаючи на тривалу нестабільність [50]. Це свідчить про наявний попит на повернення, навіть в умовах ризику.

Іншим показником є прогнози UNHCR, зазначається, що повернення залежатиме від рівня безпеки, економічної стабільності і можливостей житла та праці в Україні [46].

Отже, в таблиці 3.1 на основі аналізу наявних документів, експертних оцінок і практичного стану, можна виокремити низку пріоритетів, які повинна реалізовувати держава щодо адаптації міграційної політики до сучасних реалій.

Таблиця 3.1 Пріоритети сучасної державної міграційної політики*

№	Пріоритет державної політики	Зміст та ключові напрями реалізації
1	Актуалізація та перегляд стратегії міграційної політики	Оновлення стратегічних документів з урахуванням наслідків повномасштабної війни, вимушеної еміграції, демографічної кризи та потреб економіки у кваліфікованих кадрах; інтеграція безпекових і відновлювальних пріоритетів у міграційну політику.
2	Залучення діаспори та збереження зв'язків з українцями за кордоном	Розвиток програм інформаційної підтримки, партнерських ініціатив, інвестиційних і коопераційних механізмів для використання фінансового, інтелектуального та соціального капіталу українців за кордоном у розвитку регіонів України.
3	Сприяння реінтеграції та поверненню громадян	Формування чітких і прозорих механізмів добровільного та гідного повернення; забезпечення доступу до житла, працевлаштування, соціальних послуг, консультаційної та документальної підтримки; розширення державних програм реінтеграції.
4	Легалізація трудової міграції та захист прав працівників	Створення умов для легальної трудової міграції через спрощення процедур працевлаштування, гарантії соціального захисту; визнання дипломів, професійних кваліфікацій і трудового стажу, здобутих в Україні та за кордоном; гармонізація стандартів і цифровізація процедур підтвердження кваліфікацій.
5	Гармонізація законодавства з нормами ЄС та міжнародними стандартами	Приведення українського законодавства у відповідність до стандартів ЄС у сфері міграції, захисту біженців, прав мігрантів і доступу до правосуддя; створення умов для полегшення мобільності, визнання прав українців за кордоном та залучення міжнародної підтримки.

*Джерело: створено автором самостійно

1. Актуалізація і перегляд стратегії міграційної політики. Існуючі стратегічні документи були розроблені до повномасштабної війни і не враховують всі аспекти переміщення населення, вимушеної еміграції, трудової міграції в умовах воєнного стану. Нова стратегія має бути сформована з урахуванням викликів безпеки, демографічної кризи та потреби у залученні кваліфікованих працівників.

2. Залучення діаспори і збереження контактів із українцями за кордоном. Політика має передбачати стимули для зв'язку з тими, хто перебуває за кордоном (діаспорою, трудовими мігрантами), зокрема через програми інформаційної підтримки, партнерства, інвестиційні механізми, що дозволятимуть використовувати капітал, знання, навички українців закордоном для розвитку рідних регіонів.

3. Сприяння реінтеграції та поверненню громадян. Важливим є формування чітких механізмів повернення — добровільного та гідного — з урахуванням безпеки, житла, працевлаштування, соціальної адаптації. Це включає консультації, підтримку документального оформлення, забезпечення базових послуг для повертаючих. Відзначимо, що таких програм поки що замало у державній нормативній базі.

4. Легалізація трудової міграції та захист працівників. Забезпечення умов для легальної трудової міграції українців — і за кордон, і повернення — через визнання дипломів, полегшення процедур працевлаштування, гарантії соціального захисту, щоб трудова міграція стала не джерелом вразливості, а ресурсом для економічного розвитку. Ключовим елементом цього пріоритету є визнання дипломів, професійних кваліфікацій і трудового стажу, здобутих як в Україні, так і за кордоном. Відсутність ефективних механізмів взаємного визнання призводить до декваліфікації українських мігрантів і втрати людського капіталу. Тому держава має зосередити зусилля на гармонізації національних стандартів із європейськими, цифровізації процедур підтвердження кваліфікацій та створенні спрощених механізмів їх використання після повернення в Україну.

5. Гармонізація українського законодавства зі стандартами ЄС і міжнародних норм. Для того щоб інтеграція українців за кордоном і повернення відповідали міжнародним стандартам, необхідно привести українське законодавство у відповідність із нормами ЄС у сфері міграції, захисту біженців, прав мігрантів, правосуддя мігрантів. Це сприятиме як

притягненням інвестицій та міжнародної допомоги, так і легшому пересуванню і визнанню прав українців в ЄС.

Як підсумок, Україна має основу для розвитку політики в сфері міграції та реінтеграції — існують стратегічні концепції, законодавчі норми, міжнародні зобов'язання. Водночас існує чітка потреба оновлення цих документів та практичної реалізації пріоритетів, які відповідають реальним викликам поточного часу: воєнному, демографічному, економічному. Держава має спрямувати зусилля на формування умов, які зроблять повернення не лише можливим, але і привабливим — через соціальні гарантії, житло, роботу, юридичну визначеність.

У цьому контексті держава має спрямувати зусилля на створення таких умов, за яких повернення українських мігрантів стане не лише формально можливим, а й соціально та економічно привабливим. Йдеться насамперед про забезпечення базових соціальних гарантій, доступу до житла та ринку праці, розвиток програм підтримки підприємництва, а також про формування чіткої юридичної визначеності щодо статусу репатріантів і механізмів їхньої реінтеграції. Реалізація цих заходів у поєднанні з підтримкою європейських партнерів може стати ключовим чинником збереження людського потенціалу та забезпечення сталого розвитку України в середньо- та довгостроковій перспективі.

3.3 Рекомендації щодо оптимізації економічної інтеграції та сприяння поверненню українських мігрантів

Аналіз попередніх підрозділів дозволяє зробити комплексні висновки щодо стану міграційної політики України та перспектив повернення українських мігрантів. Зокрема, підпункт 3.1 засвідчив, що Україна вже має базові законодавчі та стратегічні документи, які регламентують питання міграції та реінтеграції громадян, а також потенційні інструменти для використання знань, навичок і соціально-економічного капіталу українців за

кордоном. Водночас ці документи були сформовані до повномасштабної війни й потребують суттєвого оновлення з урахуванням сучасних викликів, серед яких воєнні ризики, демографічні втрати, трансформація ринку праці та зростаюча потреба в залученні й утриманні кваліфікованих кадрів.

Визначені у роботі пріоритети державної політики — актуалізація стратегії міграційної політики, залучення діаспори, створення ефективних механізмів повернення та реінтеграції, легалізація трудової міграції та гармонізація законодавства з міжнародними стандартами — корелюють із підходами, які вже довели свою ефективність у ряді інших країн. Так, досвід Швеції, яка за даними Індексу політики інтеграції мігрантів (MIPEX) 2020 року входить до десятки країн світу з найвищим рівнем інтеграції, демонструє важливість довгострокової, інституційно закріпленої інтеграційної політики. Реалізація Програми облаштування (Etablering Programmet), що поєднує мовну підготовку, сприяння працевлаштуванню, визнання кваліфікацій і громадянську орієнтацію, свідчить про ефективність комплексного підходу, орієнтованого на швидке досягнення економічної самодостатності мігрантів.

Поза межами Європи також простежуються моделі, корисні для порівняльного аналізу. Канадська «бальна система» відбору іммігрантів, зосереджена на рівні освіти, професійному досвіді та мовних компетенціях, підкреслює роль людського капіталу як стратегічного ресурсу розвитку. Водночас досвід США, де поєднуються економічні візові програми з політикою захисту біженців, демонструє складність балансу між економічними інтересами, гуманітарними зобов'язаннями та внутрішньополітичними чинниками.

Для України особливе значення мають саме європейські моделі міграційної та інтеграційної політики, оскільки країни ЄС є основними напрямками еміграції українських громадян. Аналіз практик Німеччини, Польщі та Швеції дозволяє не лише оцінити умови інтеграції, в яких перебувають українці сьогодні, але й визначити елементи міжнародного досвіду, що можуть бути адаптовані для формування власної ефективної

міграційної політики у післявоєнний період. Така адаптація має враховувати національний контекст України та бути спрямованою на поєднання інтеграції за кордоном із створенням реальних стимулів для добровільного повернення й реінтеграції українських мігрантів.

Підрозділ 2.3 конкретизував перспективи та виклики повернення українців через аналіз думок опитаних респондентів. Дані показали, що міграція була повністю вимушеною: 100% респондентів залишили країну через війну. Одночасно респонденти демонструють неоднорідні настрої щодо майбутнього — частина розглядає можливість повернення, інші тимчасово чи тривало перебувають за кордоном. Серед ключових факторів, які могли б стимулювати повернення, респонденти виділяють безпеку, економічну стабільність, житло, працевлаштування та соціальні гарантії. Ці фактори водночас виступають і викликами, адже їх недостатній рівень може стримувати повернення.

Доцільно запропонувати наступні рекомендації щодо вирішення зазначених проблемних питань (табл. 3.2).

1. **Забезпечення безпеки та закінчення війни.** Найважливішою умовою для повернення українських мігрантів є стабілізація безпекової ситуації в країні та завершення війни. Безпека громадян — базова передумова для будь-якого повернення та реінтеграції. Держава повинна докладати зусиль до відновлення територіальної цілісності, гарантувати захист життя та майна, а також створювати умови для стабільного функціонування економіки та соціальної сфери. Лише за таких умов українці будуть зацікавлені у поверненні, а інвестиційні та партнерські програми, спрямовані на розвиток спільних підприємств, стануть ефективними та довгостроковими.

2. **Розвиток міжнародного партнерства та економічних союзів.**

Українська держава може активно укріплювати стратегічні партнерства з країнами, де перебувають українські біженці та трудові мігранти. Спільні програми співпраці мають включати створення спільних підприємств та

інвестиційних проєктів на території України, що забезпечуватиме робочі місця для повертаючих громадян з конкурентною та стабільною заробітною платою. Такі ініціативи не лише стимулюватимуть повернення українців, але й створюватимуть взаємовигідні економічні умови для партнерських країн, зацікавлених у розвитку бізнесу та співпраці. Показовим є досвід Німеччини, де через діяльність GIZ реалізуються проєкти, спрямовані на поєднання економічної співпраці з міграційною політикою. Програми на кшталт «Preparatory Measures for Return» та проєкти з розвитку малого бізнесу і зайнятості в країнах походження створюють передумови для трансферу знань, капіталу та підприємницьких навичок мігрантів після їх повернення. Аналогічний підхід може бути використаний для створення спільних українсько-європейських підприємств у сферах промисловості, ІТ, агробізнесу та відновлюваної енергетики.

Окрім цього, важливим прикладом практичної участі європейських партнерів у плануванні повернення є програма StartHope@Home, яку реалізує організація Social Impact gGmbH. Досвід реалізації програми StartHope@Home демонструє ефективність поетапного та адресного підходу до підготовки мігрантів до повернення, який поєднує інтеграцію в країні перебування з поступовим формуванням зв'язків і можливостей у країні походження.

Зокрема, на офіційному сайті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) для Польщі функціонує спеціальна сторінка «Ukraine is Home: Information about continued stay in host countries and opportunities regarding visits and voluntary return». Цей ресурс надає структуровану та актуальну інформацію для осіб, які розглядають можливість повернення до України.

Крім того, Польща та інші країни Центральної Європи вже мають досвід залучення українців до транснаціональних бізнес-ланцюгів, що відкриває можливості для розвитку спільних виробничих кластерів і перенесення частини економічної активності на територію України у післявоєнний період. Такі інвестиційні проєкти можуть забезпечити робочі місця для повертаючих

громадян із конкурентною та стабільною заробітною платою, водночас зберігаючи економічні інтереси партнерських країн.

3. Залучення капіталу, знань і навичок українців за кордоном. Розробка державних програм підтримки інвестиційних проектів українців, які знаходяться за кордоном, дозволить ефективно використовувати їхні професійні компетенції та фінансові ресурси в Україні. Це може включати податкові стимули, пільгове кредитування та консультаційну підтримку для тих, хто реалізує бізнес-проекти в Україні.

У державах-реципієнтах міграції вже сформувалися політики, спрямовані на використання транснаціонального потенціалу мігрантів як ресурсу розвитку. Насамперед це стосується країн Європейського Союзу, які поєднують інтеграцію мігрантів у власні економіки з підтримкою їхніх зв'язків із країнами походження. Такі підходи ґрунтуються на концепції циркулярної міграції та трансферу знань, що дозволяє уникати втрати людського капіталу.

Зокрема, Німеччина через програми, що реалізуються GIZ, Federal Office for Migration and Refugees (BAMF) та у співпраці з MOM, підтримує ініціативи мігрантів, спрямовані на інвестиції, підприємництво та передачу професійних знань у країнах походження. Проекти типу Returning Experts Programme або Business Development Services поєднують консультаційну підтримку, менторство, грантові інструменти та мережеві контакти. Польща та країни Центральної Європи також розвивають програми підтримки мігрантського підприємництва, орієнтовані на транскордонну економічну діяльність і залучення інвестицій у регіони походження мігрантів.

Швеція та Нідерланди традиційно використовують механізми diaspora engagement, підтримуючи інвестиційні та соціальні проекти мігрантів через пільгове фінансування, консультаційні платформи та партнерства з приватним сектором. У цих країнах інституційна база включає державні агентства з розвитку, служби зайнятості, муніципальні структури та фонди розвитку, що забезпечують сталість таких політик.

В Україні інституційний базис для залучення капіталу, знань і навичок українців за кордоном уже частково сформований, однак залишається фрагментованим. До ключових інституцій належать Міністерство економіки України, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерство освіти і науки, Офіс із залучення та підтримки інвестицій UkraineInvest, а також Державна служба зайнятості. Вони мають потенціал для реалізації програм підтримки інвестиційних ініціатив українців за кордоном, але наразі ці функції не об'єднані в єдину цілісну політику.

4. Створення умов для комфортного повернення та працевлаштування. Повернення громадян має бути безпечним і гідним. Держава повинна гарантувати доступ до житла, стабільної роботи, соціальних та медичних послуг, а також забезпечити юридичну підтримку для оформлення документів. Системне поєднання економічних стимулів і соціальної підтримки значно підвищить привабливість повернення. Практичні механізми можуть включати:

- створення «єдиного вікна» для повертаючих мігрантів;
- надання консультацій щодо працевлаштування та документального оформлення;
- соціальні програми адаптації та підтримки сімей;
- залучення місцевих громад до інтеграційних процесів.

На сьогодні в Україні вже існують окремі елементи такої політики, хоча вони поки що не об'єднані в єдину системну модель. Зокрема, Державна служба зайнятості реалізує програми сприяння працевлаштуванню, перекваліфікації та професійного навчання, які потенційно можуть бути адаптовані під потреби повертаючих мігрантів. Діють також програми підтримки підприємництва (гранти на започаткування та розвиток бізнесу), що можуть стати інструментом економічної реінтеграції для осіб із досвідом роботи за кордоном.

У сфері житлового забезпечення держава працює над розширенням програм компенсацій та іпотечних інструментів, а також над відновленням

житлового фонду у співпраці з міжнародними донорами. Водночас системних програм, орієнтованих саме на повертаючих мігрантів, наразі недостатньо, що підсилює потребу у створенні цільових механізмів реінтеграції.

У цьому контексті актуальним є впровадження механізму «єдиного вікна» для повертаючих мігрантів, який би координував доступ до ключових послуг: працевлаштування, соціального захисту, медичної допомоги, житлових програм і юридичного супроводу. Подібні підходи вже застосовуються в окремих країнах ЄС і можуть бути адаптовані в Україні за підтримки міжнародних партнерів. Важливу роль також відіграють консультації щодо працевлаштування та документального оформлення, які можуть надаватися як через державні служби, так і через громадські та міжнародні організації.

Окрему увагу слід приділяти соціальним програмам адаптації та підтримки сімей, зокрема доступу до освіти для дітей, психологічної підтримки та інтеграції у місцеві спільноти. Залучення органів місцевого самоврядування та громад до процесів реінтеграції є критично важливим, оскільки саме на локальному рівні відбувається практичне включення повертаючих громадян у соціально-економічне життя.

Таблиця 3.2 Рекомендації щодо покращення політики повернення та реінтеграції українських мігрантів

№	Напрямок рекомендацій	Зміст і ключові заходи	Приклади міжнародних програм / досвіду	Поточний стан в Україні
1	Забезпечення безпеки та завершення війни	Гарантування безпеки життя і майна, відновлення територіальної цілісності, стабільне функціонування економіки та соціальної сфери як базова умова повернення	Післяконфліктні стратегії повернення в країнах Балкан; міжнародні програми відновлення під егідою ООН та ЄС	Безпека залишається ключовим обмежувальним фактором; політика повернення напряму залежить від безпекової ситуації
2	Розвиток міжнародного партнерства	Створення спільних підприємств, інвестиційних проєктів	GIZ (Німеччина): Preparatory Measures for Return;	Реалізуються окремі проєкти з партнерами, але

	та економічних союзів	і виробничих кластерів для працевлаштування повертаючих громадян	StartHope@Home (Social Impact gGmbH); інформаційні ресурси УВКБ ООН у Польщі	відсутня єдина державна рамка інтеграції економічної та міграційної політики
3	Залучення капіталу, знань і навичок українців за кордоном	Податкові стимули, пільгове кредитування, консультаційна підтримка для інвестицій і бізнес-проектів мігрантів в Україні	Німеччина (GIZ, BAMF, IOM): Returning Experts Programme; Польща, Швеція, Нідерланди — diaspora engagement, трансфер знань	Інституційна база існує (Мінекономіки, UkraineInvest, ДСЗ), але політика залишається фрагментованою
4	Створення умов для комфортного повернення та працевлаштування	Доступ до житла, стабільної роботи, медичних і соціальних послуг, юридичної підтримки	Моделі «one-stop shop» у країнах ЄС; локальні програми реінтеграції за підтримки МОМ і УВКБ ООН	Окремі елементи діють (служба зайнятості, гранти, іпотека), але відсутня системна модель «єдиного вікна»
5	Соціальна адаптація та залучення громад	Підтримка сімей, освіта для дітей, психологічна допомога, інтеграція на місцевому рівні	Програми локальної інтеграції в країнах ЄС, муніципальні центри підтримки мігрантів	Значна роль громад і ОМС, але обмежені ресурси та слабка координація

Джерело: складено автором за [40, 41, 42]

Поєднання результатів підрозділів 2.3 та 3.1 дозволяє сформулювати головну думку: успішне повернення та реінтеграція українських мігрантів можливі лише за умови комплексної державної політики, яка враховує як законодавчі, так і практичні аспекти забезпечення безпеки, економічної та соціальної стабільності, а також створення сприятливих умов для життя та праці громадян. Іншими словами, державна стратегія має бути не лише нормативною, а й практично орієнтованою: забезпечувати житло, працевлаштування, соціальну підтримку, юридичну визначеність та залучати досвід і ресурси українців за кордоном для відновлення економіки та суспільного життя в країні.

Таким чином, виходячи з проведеного дослідження, можна стверджувати, що Україна має реальні передумови для формування

ефективної та комплексної політики повернення і реінтеграції громадян, однак реалізація цього потенціалу потребує системного та скоординованого підходу. Запропоновані напрями — актуалізація стратегії міграційної політики, розвиток міжнародного партнерства, залучення капіталу, знань і навичок українців за кордоном, а також створення комфортних умов для повернення та працевлаштування — мають розглядатися не як окремі заходи, а як взаємопов'язані елементи єдиної державної політики.

Аналіз показав, що без поєднання економічних стимулів, соціальної підтримки та інституційної координації повернення українських мігрантів залишатиметься обмеженим і фрагментарним. Водночас міжнародний досвід і наявні ініціативи, реалізовані спільно з європейськими та міжнародними партнерами, демонструють можливість адаптації ефективних моделей реінтеграції до українського контексту. Прискорення впровадження цих підходів, посилення ролі держави як координатора та залучення місцевих громад є необхідними умовами для подолання наявних викликів і максимального використання людського капіталу, який українці накопичили за кордоном.

Таким чином, було обґрунтовано необхідність актуалізації стратегічних документів з урахуванням повномасштабної війни, демографічних змін і трансформації ринку праці, а також визначено ключові пріоритети державної політики, зокрема залучення діаспори, розвиток міжнародного партнерства, легалізацію трудової міграції та створення умов для гідного повернення громадян. Аналіз міжнародного досвіду, зокрема практик європейських країн і програм, реалізованих спільно з міжнародними організаціями, підтвердив доцільність впровадження комплексних, поетапних і адресних підходів до реінтеграції мігрантів.

Водночас засвідчимо, що ключовим викликом для України залишається перехід від фрагментарних ініціатив до цілісної, міжсекторальної політики, яка поєднуватиме економічні стимули, соціальну підтримку та інституційну координацію на національному й місцевому рівнях. Без такого підходу ризик

втрати людського капіталу та поглиблення демографічних дисбалансів зберігатиметься навіть після завершення активної фази війни.

Отже, результати підтверджують, що своєчасне впровадження системних і стратегічно продуманих заходів у сфері повернення та реінтеграції здатне перетворити міграційні процеси з чинника втрат на ресурс сталого розвитку України. Реалізація запропонованих напрямів державної політики у тісній співпраці з міжнародними партнерами створює передумови для ефективного використання людського капіталу українців та забезпечення довгострокової соціально-економічної стабільності країни.

ВИСНОВКИ

Розуміння ролі європейських партнерів у підтримці економічної інтеграції українських мігрантів та плануванні їх повернення є надзвичайно важливим й актуальним в умовах масштабної вимушеної міграції українців до країн Європейського Союзу. Європейські держави та інституції відіграють ключову роль у створенні умов для доступу українських мігрантів до ринку праці, систем освіти, професійної підготовки та соціального захисту, що безпосередньо впливає на рівень їхньої економічної самостійності та соціальної стабільності. Ефективна підтримка інтеграції сприяє зменшенню соціальних ризиків, підвищенню продуктивності праці мігрантів і водночас дозволяє країнам-приймачам компенсувати дефіцит робочої сили та підтримувати економічне зростання. Одержані в роботі результати підтверджують актуальність дослідження цієї теми, що зумовлено необхідністю стратегічного планування повернення українських мігрантів у середньо- та довгостроковій перспективі.

У процесі дослідження було розроблено рекомендацій щодо підтримки економічної інтеграції українських мігрантів та визначенні механізмів сприяння їх успішному поверненню до України на основні комплексного аналізу міжнародного досвіду та ролі європейських партнерів у цьому процесі. За підсумками дослідження одержані такі результати.

1. Було розкрито сутність міграції населення, систематизовано основні підходи до її трактування в економічному та соціальному контексті, а також визначено ключові типи міграції залежно від причин, тривалості, правового статусу та напрямів переміщення. Особливу увагу приділено феномену вимушеної міграції як специфічній формі переміщення населення, зумовленій воєнними конфліктами, політичною нестабільністю, порушенням прав людини та загрозами безпеці життя. Це дозволило чітко окреслити відмінності між добровільною економічною міграцією та вимушеним переміщенням

населення, що є принципово важливим для подальшого аналізу української міграції в умовах війни.

2. Досліджено роль міграційної політики та міжнародного співробітництва у регулюванні міграційних процесів. Проаналізовано основні підходи до формування міграційної політики, її інструменти та механізми, а також значення міждержавних угод і міжнародних організацій у сфері захисту прав мігрантів. Наголошено, що в умовах глобалізації та зростання масштабів вимушеної міграції ефективна міграційна політика має ґрунтуватися на поєднанні безпекових, соціальних та економічних інтересів держав, а також враховувати потреби як мігрантів, так і національних економік.

3. Здійснено комплексний аналіз сучасних міграційних процесів українців до Європи в умовах повномасштабної війни, особливу увагу приділено специфіці інтеграції вимушених мігрантів, їх соціально-економічних адаптаційних практиках, а також перспективах і викликах повернення до України. Поєднання офіційної статистики, наукових джерел та результатів авторського емпіричного дослідження дозволило всебічно охарактеризувати досліджувану проблему. В ході аналізу встановлено, що Німеччина виступає одним із ключових напрямів вимушеної міграції українців завдяки високому рівню соціального захисту, розвиненому ринку праці, доступу до освіти та системній державній політиці інтеграції біженців. Водночас доведено, що процес інтеграції має суперечливий характер: попри наявність інституційної підтримки, значна частина українських мігрантів стикається з мовними бар'єрами, бюрократичними труднощами, обмеженим доступом до роботи за фахом та психологічною напругою, пов'язаною з війною і невизначеністю майбутнього.

4. На основі результатів глибинних інтерв'ю з українськими мігрантами в Німеччині виявлено ключові чинники, що впливають на формування довгострокових міграційних намірів. До них належать насамперед безпековий фактор, стабільність зайнятості, рівень соціальних гарантій, можливості професійної самореалізації та наявність родинних зв'язків. Отримані дані

свідчать про поляризацію міграційних стратегій: частина опитаних орієнтована на довгострокове перебування в Німеччині, інша — на життя «між двома країнами», тоді як меншість респондентів демонструє чітке прагнення до повернення в Україну за умови стабілізації безпекової та економічної ситуації. Доведено, що вирішальними умовами повернення є припинення бойових дій, гарантії особистої безпеки, відновлення житлової інфраструктури, наявність гідних робочих місць та прогнозованість соціально-економічного розвитку держави. Водночас встановлено, що тривале перебування за кордоном, поступова інтеграція в німецьке суспільство та спрощення доступу до постійного проживання і громадянства в країнах ЄС знижують імовірність масового повернення працездатного населення в коротко- та середньостроковій перспективі.

5. Здійснено узагальнення ключових тенденцій економічної інтеграції українських мігрантів у країнах Європейського Союзу та сформульовано практичні рекомендації щодо сприяння їх поверненню в Україну в умовах післявоєнного відновлення. Аналіз показав, що ефективна політика у цій сфері має ґрунтуватися не лише на внутрішніх ресурсах держави, а й на активній взаємодії з європейськими партнерами, які відіграють важливу роль у формуванні економічних, інституційних та соціальних передумов інтеграції й потенційної реєміграції українців.

6. Встановлено, що країни Європейського Союзу, зокрема Польща та Німеччина, реалізують різні моделі економічної інтеграції українців, які відрізняються рівнем залучення до ринку праці, підтримкою підприємницької діяльності, доступом до професійної освіти та мовної адаптації. Водночас інтеграція українських мігрантів за кордоном має неоднозначний вплив на перспективи їх повернення: з одного боку, вона сприяє підвищенню кваліфікації, фінансової стабільності та соціального капіталу, з іншого — може зменшувати мотивацію до реєміграції за відсутності привабливих умов у країні походження.

7. За результати дослідження міграції українців приділено увагу розробленій рекомендації щодо оптимізації економічної інтеграції та стимулювання повернення українських мігрантів.

7.1 Обґрунтовано, що ключовим напрямом державної політики має стати поглиблення партнерства з країнами, які приймають найбільшу кількість українців, шляхом створення спільних економічних проєктів, інвестиційних програм та підприємств на території України. Такий підхід дозволяє поєднати інтереси країни походження, країни перебування та самих мігрантів, забезпечуючи робочі місця, конкурентну оплату праці та використання набутих за кордоном навичок.

7.2 Окремо наголошено на тому, що визначальним чинником повернення українців залишається безпекова ситуація. Закінчення війни та гарантування стабільності є базовою передумовою будь-яких реінтеграційних процесів. Водночас підкреслено, що Україна вже на етапі воєнного часу має прискорювати підготовку інституційної та економічної основи для повернення населення, зокрема через розвиток житлових програм, підтримку зайнятості, соціальних гарантій та прозорих механізмів реінтеграції.

Реалізація запропонованих рекомендацій дасть змогу знизити негативні наслідки вимушеної еміграції українців, підвищити ефективність використання та збереження трудового потенціалу, а також створити сприятливі умови для економічної стабілізації України. У довгостроковій перспективі це сприятиме формуванню передумов для повернення українських мігрантів, їх успішної реінтеграції та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави у післявоєнний період.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

1. Koetz Digital. Emigrant and Immigrant. URL: <https://koetz.digital/en/emigrant-and-immigrant/>
2. Riedl A., Pal R. Economic and Social Integration of Migrants: Evidence from Europe. 2023. MDPI, 12(7), 167. URL: <https://www.mdpi.com/2227-7099/12/7/167>
3. Cedefop. Integration und Eingliederung von Migranten und Flüchtlingen. URL: <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-glossary/glossary/integration-und-eingliederung-von-migranten-und-fluechtlingen>
4. Kaczmarczyk P., Brunarska Z., Brzozowska A., Kardaszewicz K. Economic Integration of Immigrants – Towards a New Conceptualisation of an Old Term. July 2020.
5. Razumkov Centre. Migration in Ukraine. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/23/2023-MIGRACIA-ENGL.pdf>
6. McAuliffe M., Oucho L. A. World Migration Report 2024. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024-chapter-1>
7. Investopedia. Emigration. URL: <http://investopedia.com/terms/e/emigration.asp#:~:text=Income%20inequality%20can%20be%20a%20driving%20factor,citizens%20ability%20to%20generate%20income%20and%20wealth.>
8. Wikipedia. Indian diaspora. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Indian_diaspora
9. Philippine Statistics Authority. Survey on Overseas Filipinos. URL: <https://psa.gov.ph/statistics/survey/labor-and-employment/survey-overseas-filipinos>
10. Lücke M., Saha D. Labour Migration from Ukraine: Changing Destinations, Growing Macroeconomic Impact. Berlin/Kyiv, December 2019.
11. EducationFair. China Market Report. URL: <https://www.educationfair.net/market-reports/asia/china>

12. Ministry of External Affairs of India. Rajya Sabha. URL: https://www.mea.gov.in/rajya-sabha.htm?dtl%2F39206%2F&utm_source
13. Carnegie Endowment. What are the Top Global Destinations for Higher Education for African Students? 2023. URL: https://carnegieendowment.org/posts/2023/07/what-are-the-top-global-destinations-for-higher-education-for-african-students?lang=en&utm_source=
14. Nature. Article. URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-025-04675-5>
15. UNHCR. Syria Emergency. URL: <https://www.unhcr.org/us/emergencies/syria-emergency>
16. Brookings. Venezuela Refugee Crisis to Become the Largest and Most Underfunded in Modern History. URL: <https://www.brookings.edu/articles/venezuela-refugee-crisis-to-become-the-largest-and-most-underfunded-in-modern-history>
17. UNHCR. Afghanistan Emergency. URL: <https://www.unhcr.org/us/emergencies/afghanistan-emergency>
18. Опора. Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/vpliv-povnomasshtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintsiv-iak-masshtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi-24523>
19. UNHCR. Death Threats and Gang Violence Forcing More Families to Flee Northern Central America. URL: <https://www.unhcr.org/us/news/news-releases/death-threats-and-gang-violence-forcing-more-families-flee-northern-central>
20. Migration Policy Institute. Eritrea Refugees and Repression. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/eritrea-refugees-repression>
21. Міграційна політика: поняття, сутність, методологія формування та економічні аспекти. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2024/No2/5.pdf>

22. IFRC. Policy on Migration. URL: https://www.ifrc.org/sites/default/files/Migration-Policy_EN.pdf
23. Right to Protection. The Migration Policy of Ukraine Concerning Foreigners. URL: https://r2p.org.ua/storage/documents/8ac026ce53573ee5475b0bf1fdb67a2febfd4eea_original.pdf
24. Council of the European Union. (n.d.). EU migration policy. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-migration-policy>
25. Wikipedia. (2025). Migration and asylum policy of the European Union. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Migration_and_asylum_policy_of_the_European_Union
26. European Commission. (n.d.). EU integration policy. Directorate-General for Migration and Home Affairs. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/eu-integration-policy_en
27. European Commission. (n.d.). Pact on Migration and Asylum. Directorate-General for Migration and Home Affairs. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en
28. European Commission. (n.d.). Temporary protection in the EU. Directorate-General for Migration and Home Affairs. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/asylum-eu/temporary-protection_en
29. Eurostat. Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics. 2025. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics
30. Eurostat. Over 4.2 million people from Ukraine continue to benefit from temporary protection in the EU. Eurostat News. 2025, July 10 URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250710-1>

31. Council of the European Union. EU member states agree to extend temporary protection for refugees from Ukraine. 2025, June 13 URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/06/13/eu-member-states-agree-to-extend-temporary-protection-for-refugees-from-ukraine/>

32. European Parliamentary Research Service. The EU response to the displacement of people from Ukraine. 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762309/EPRS_BRI\(2024\)762309_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762309/EPRS_BRI(2024)762309_EN.pdf)

33. Eurostat. Temporary protection for persons fleeing Ukraine – 2024 edition. *Statistics Explained*. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/111852.pdf>

34. European Union Agency for Asylum (EUAA). Temporary protection for displaced persons from Ukraine (Box 2 of Asylum Report 2024).2024. URL: <https://euaa.europa.eu/asylum-report-2024/box-2-temporary-protection-displaced-persons-ukraine>

35. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. Sytuacja życiowa i ekonomiczna migrantów z Ukrainy w Polsce. 2024. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/6d1797c5-b032-4fe1-aec7-390ecb6a8736_pl?filename=Sytuacja%20%C5%BCyciowa%20i%20ekonomiczna%20migrant%C3%B3w%20z%20Ukrainy%20w%20Polsce_pl.pdf&prefLang=en

36. NV English. Over 770,000 Ukrainians legally work in Poland by mid-2024, ZUS reports. 2024, June 20. URL: <https://english.nv.ua/business/over-770-000-ukrainians-legally-work-in-poland-by-mid-2024-zus-reports-50468020.html>

37. UAinKrakow. У ZUS розповіли, скільки українців сплачують внески на страхування в Польщі. 2024, May 12. URL: <https://uainkrakow.pl/u-zus-rozpovily-skilky-ukraintsiv-splachuiut-vnesky-na-strakhuvannia/>

38. Federal Employment Agency (Bundesagentur für Arbeit). Nearly 300,000 people from Ukraine are working in Germany. 2025, July URL: <https://www.arbeitsagentur.de/en/press/2025-07-nearly-300000-people-from-ukraine-are-working-in-germany>

39. UNHCR Europe. Refugees generated a stunning 2.7 percent of Poland's GDP – 2024 study shows. 2024, December 15. URL: <https://www.unhcr.org/europe/news/press-releases/refugees-generated-stunning-2-7-percent-poland-s-gdp-2024-study-shows>

40. Government of Poland. Ministry of Funds and Regional Policy. Support for Poland to help refugees from Ukraine. 2024 URL: <https://www.gov.pl/web/funds-regional-policy/support-for-poland-to-help-refugees-from-ukraine>

41. Job task degradation and return intentions of Ukrainian refugees. IBS Working Paper, March 2025. URL: https://ibs.org.pl/wp-content/uploads/2025/03/Job_task_degradation_return_intentions_Ukrainian_refugees_IBS_WP_202501.pdf

42. International Organization for Migration. IOM. 2023. IOM's position on returns to Ukraine (Final 2023 Revision). URL: <https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd12616/files/documents/2024-01/ioms-position-on-returns-to-ukraine-final-2023-rev.pdf>

43. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit. GIZ. 2024. Preparatory measures for return to Germany: Support in the stabilization phase after arrival for sustainable reintegration. URL: <https://www.giz.de/en/projects/preparatory-measures-return-germany-support-stabilization-phase-after-arrival-sustainable>

44. Returning from Germany. 2024. Rückkehrvorbereitende Maßnahmen (RkVM) – Preparatory measures for voluntary return. URL: <https://www.returningfromgermany.de/en/programmes/rueckkehrvorbereitende-massnahmen-rkvm/>

45. Government of Poland. Ministry of Funds and Regional Policy. 2024. Support for Poland to help refugees from Ukraine. URL: <https://www.gov.pl/web/funds-regional-policy/support-for-poland-to-help-refugees-from-ukraine>

46. UNHCR Poland. Україна — це дім: інформаційний портал для біженців та осіб, що планують повернення. 2024, December 13 URL: <https://help.unhcr.org/poland/2024/12/13/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D1%86%D0%B5-%D0%B4%D1%96%D0%BC-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D0%BE%D1%80/>

47. European Commission. Ukraine Facility: EU financial and technical assistance to Ukraine. 2024. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en

48. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). 2024. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/101940>

49. Верховна Рада України. News: «Rada approved measures to support Ukrainian citizens abroad». URL: <https://www.rada.gov.ua/en/news/News/204427.html>

50. Return migration of Ukrainians from the European Union to Ukraine 2022–2024. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/382865576_Return_migration_of_Ukrainians_from_the_European_Union_to_Ukraine_2022-2024